

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

Аналіз соціально-політичної ситуації в Криму напередодні анексії рф

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 622 групи

Швець Іванна Олександрівна

Керівник:

кандидат політичних наук,

доцент Юрійчук Є.П.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол №___ від 16 листопада 2024 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2024

Анотація

Кваліфікаційну роботу виконала студентка 2 курсу (рівень вищої освіти – другий (магістерський) спеціальності 052 Політологія, галузі знань 052 Політології, факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Швець Іванна Олександрівна.

Тема кваліфікаційної роботи: «Аналіз соціально-політичної ситуації в Криму напередодні анексії РФ». Науковий керівник – д. політ. н., професор Юрійчук Є. П.

Робота присвячена комплексному аналізу політико-соціальної ситуації в Автономній Республіці Крим та Севастополі напередодні анексії російською федерацією у 2014 році. Дослідження зосереджує увагу на взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів, що сприяли анексії, зокрема етнічній, соціальній та демографічній специфіці регіону, впливу медійних стратегій, історичному контексту та міжнародній реакції. Робота базується на системному, геополітичному, соціально-економічному та правовому підходах, що дозволяє глибше зрозуміти причини та умови цієї події. Окремий акцент зроблено на ролі інформаційної війни та медійних маніпуляцій у формуванні суспільної думки. Результати дослідження можуть бути використані для оцінки ризиків і розробки стратегій запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

Ключові слова: анексія Криму, політико-соціальний аналіз, етнічні чинники, інформаційна війна, медіа-стратегії, міжнародне право, системний підхід, геополітика, міжнародні відносини.

Анотація

The qualification thesis was completed by Ivanna Oleksandrivna Shvets, a second-year student (master's degree level) of the specialty 052 Political Science, field of knowledge 052 Political Science, Faculty of History, Political Science and International Relations of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Topic: «Analysis of the Socio-Political Situation in Crimea Before the Annexation by the Russian Federation».

Scientific advisor: Doctor of Political Science, Professor Yuriy E. P.

The thesis is dedicated to a comprehensive analysis of the political and social situation in the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol before its annexation by the Russian Federation in 2014. The study focuses on the interaction of internal and external factors that contributed to the annexation, particularly the ethnic, social, and demographic characteristics of the region, the impact of media strategies, the historical context, and international reactions. The work is based on systemic, geopolitical, socio-economic, and legal approaches, enabling a deeper understanding of the causes and conditions of this event. Special attention is given to the role of information warfare and media manipulations in shaping public opinion. The research results can be used to assess risks and develop strategies to prevent similar situations in the future.

Keywords: annexation of Crimea, political and social analysis, ethnic factors, information warfare, media strategies, international law, systemic approach, geopolitics, international relations.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ	
1.1. Теоретико-концептуальні засади оцінювання суспільно-політичної обстановки	13
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження	24
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ НА РУБЕЖІ XX – XXI СТОЛІТЬ	
2.1. Соціальна структура, демографічна та етноконфесійна ситуація в регіоні	33
2.2. Вплив медіа на соціально-психологічну атмосферу в АРК і політичні орієнтації населення	42
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В АРК НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ	
3.1. Внутрішньополітичні чинники політичної кризи та втрати контролю над територією Криму	58
3.2. Аналіз впливу міжнародної спільноти, зовнішніх факторів на політичну ситуацію в АРК у контексті зовнішньополітичного курсу України та рф	70
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	95

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРК	Автономна Республіка Крим
ЗМІ	засоби масової інформації
ЄС	Європейський Союз
НАТО	Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний альянс
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ВСТУП

Вивчення передумов анексії Криму є важливим з кількох причин: анексія Криму – це ключова подія в сучасній геополітиці, яка вплинула на баланс сил в Європі та світі. Розуміння причин, що призвели до цієї анексії, допомагає аналізувати та передбачати міжнародні конфлікти, особливо ті, що стосуються великих держав та їх впливу на менші країни. Вивчення анексії Криму дозволяє політологам розуміти, як великі держави можуть використовувати силу та вплив для досягнення своїх цілей. Це допомагає аналізувати та прогнозувати майбутні міжнародні конфлікти та взаємодії між державами. Анексія Криму показала вразливість міжнародного права перед обличчям військової сили і політичних інтересів. Вивчення цієї події допомагає виявити слабкі місця в міжнародній системі безпеки та шукати шляхи їх зміцнення. Події в Криму мали велике значення для внутрішньої політики України, росії та інших держав. Вони вплинули на національну ідентичність, політичні настрої та міжнародні відносини. Вивчення цих процесів допомагає зрозуміти, як внутрішньополітичні зміни можуть впливати на міжнародну арену. Анексія Криму була частково спричинена внутрішньополітичними змінами в Україні та росії. Вивчення цих аспектів допомагає зрозуміти, як внутрішня політика може впливати на міжнародні відносини та безпеку. Події в Криму стали причиною підвищення напруженості в регіоні. Вивчення цих подій може сприяти знаходженню мирного вирішення конфліктів та зміцненню стабільності в регіоні. Анексія Криму супроводжувалася інтенсивною інформаційною кампанією та пропагандистськими заходами. Аналіз цих аспектів дозволяє краще розуміти, як медіа та інформаційні кампанії використовуються для досягнення політичних цілей. Кримський конфлікт має глибокі етнічні та культурні корені, які важливо вивчати для розуміння подібних міжетнічних конфліктів в інших регіонах світу.

Загалом, вивчення передумов анексії Криму дає змогу глибше зрозуміти сучасні геополітичні процеси, вплив великих держав на міжнародні відносини та значення міжнародного права у вирішенні конфліктів. Це також важливо для

розробки ефективних стратегій забезпечення миру та безпеки в регіоні. Анексія Криму – є важливим випадком для аналізу в рамках прогностичного напрямку політології, оскільки вона включає в себе низку ключових елементів, які впливають на сучасну міжнародну політику та безпеку.

Мета: виявити фактори політико-соціальної ситуації, які сприяли анексії Автономній Республіці Крим російською федерацією та обґрунтувати систему заходів, які могли б запобігти анексії або мінімізувати її наслідки.

Завдання:

Реалізація поставленої мети передбачає виконання наступних завдань:

- визначити та проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи та джерельну базу дослідження політико-соціальних процесів у АРК;
- охарактеризувати соціальну структуру та суспільно-політичні настрої населення АРК на рубежі XX – XXI століть через дослідження динаміки економічних, соціальних, етнічних, культурних та політичних процесів у регіоні як чинників створення умов для анексії;
- здійснити аналіз політичної ситуації та політичних процесів, вплив зовнішніх факторів в АРК напередодні російського вторгнення в Україну;
- обґрунтувати систему заходів, які могли б запобігти анексії або мінімізувати її наслідки через аналіз ролі міжнародних організацій, дипломатичних зусиль та внутрішньої політики України.

Об’єкт дослідження: фактори історико-політичного, геополітичного процесів в Автономній Республіці Крим наприкінці XX – початку XXI ст.

Предмет дослідження: комплексний аналіз політико-соціальної ситуації в Автономній республіці Крим напередодні анексії рф

Методологія та методи. Задля вивчення передумов анексії Криму нами визначено як найефективніший системний підхід, оскільки він забезпечує цілісне розуміння складного історико-політичного процесу. Анексія Криму є результатом взаємодії багатьох факторів – історичних, соціальних, економічних, політичних і міжнародних. Системний підхід [31] дозволяє вивчати ці фактори в їх взаємозв’язку, зокрема такими як вплив історичних наративів на політичні

рішення або міжнародну реакцію на економічні санкції тощо [87]. Це дозволяє оцінювати різні точки зору та розглядати альтернативні сценарії. Саме системний [54] підхід сприяє глибокому і всебічному розумінню передумов анексії Криму, забезпечуючи інтеграцію різних джерел інформації та організацію знань у логічну структуру. Окрім цього автором використано геополітичний, політико-психологічний, соціально-економічний, історичний та правовий підходи.

Наукова новизна отриманих результатів.

Дослідження зосереджується на багатовимірному аналізі історичних, демографічних, соціально-економічних та культурних аспектів, що дозволяє зрозуміти умови анексії Криму. Ключовою особливістю є інтеграція впливу медійних стратегій, які росія активно використовувала для формування суспільної думки на півострові. Вплив медіа та інформаційні кампанії відіграли важливу роль у забезпеченні підтримки анексії з боку значної частини населення. Наукова новизна підходу полягає в тому, що дослідження висвітлює механізми маніпуляції громадською думкою через пропаганду, яка зображала українську владу як нелегітимну та небезпечну для російськомовного населення, що сприяло суспільній поляризації.

Дослідження також акцентує увагу на геополітичному вимірі, зокрема, на ролі росії як впливової сили, яка діяла через військову присутність, економічні зв'язки та інформаційний тиск. Такий підхід дозволяє глибше оцінити, як росія використовувала інструменти м'якої сили для досягнення своїх цілей. Це відрізняє дослідження від традиційних аналізів, що зосереджуються суто на політичних аспектах конфлікту.

Іншим аспектом новизни є розкриття важливості демографічного чинника, зокрема, використання етнічного складу Криму та історичної прив'язаності до росії в інформаційній війні для підвищення лояльності населення. росія акцентувала увагу на культурних та історичних зв'язках для обґрунтування політики «захисту російськомовних», що вплинуло на суспільну думку та сприяло легітимізації анексії.

Наукова новизна дослідження також полягає в авторській концепції трьох етапів анексії Криму, що дозволяє систематизувати передумови та дії, які призвели до окупації півострова. Перший етап охоплює довготривалий період формування соціальних, психологічних та історичних умов, які створили ідею можливості російської належності Криму в масовій свідомості. Другий етап стосується активного втручання росії у внутрішні процеси в Криму, яке тривало десятиліття, готуючи ґрунт для реалізації анексії. Третій, найкоротший, етап охоплює безпосередні дії росії з військового захоплення Криму, що тривали з моменту Революції Гідності до офіційного включення півострова до складу рф у березні 2014 року. Така структура дослідження дозволяє глибше оцінити поетапність анексії та механізми її реалізації, що значно розширює розуміння причин та умов цього конфлікту.

Практичне значення роботи.

Практичне значення дослідження полягає у пропозиції комплексних методів аналізу та управління політико-соціальними ризиками у регіонах зі складними етнополітичними умовами. Воно дає інструменти для оцінки впливу таких чинників, як зовнішньополітичний тиск, економічна нестабільність, культурні наративи, які можуть посилювати сепаратистські настрої. Інтеграція знань із соціології, політології, економіки та інформаційних технологій дозволяє прогнозувати розвиток кризових ситуацій і вживати превентивних заходів.

Дослідження акцентує увагу на важливості врахування демографічних, економічних та культурних чинників у розробці стратегій підтримання територіальної цілісності. Це може бути корисним для українських та міжнародних політиків, які розробляють стратегії захисту національних інтересів у нестабільних регіонах.

У сфері інформаційної безпеки дослідження висвітлює вплив медіа та інформаційних кампаній на суспільну думку, що дає змогу державним інституціям розробляти контрзаходи для зменшення впливу пропаганди. Дослідження також допомагає інформаційним службам використовувати комунікаційні канали для запобігання поширенню дезінформації.

Результати можуть бути використані для посилення роботи органів безпеки, орієнтованих на підтримку стабільності у прикордонних регіонах, та для виявлення ознак сепаратизму й зовнішнього впливу. Це сприяє розробці інформаційно-просвітницьких кампаній та рекомендацій щодо моніторингу й оцінки загроз.

Практичне значення поширюється на міжнародну політику, аналізуючи реакції міжнародної спільноти на анексію Криму. Це допомагає зрозуміти, як країни можуть застосовувати санкції для стримування агресії і формувати колективну безпеку. Дослідження також має значення для освітньої та наукової спільноти, оскільки його результати можна використовувати як навчальний матеріал у галузі міжнародних відносин і конфліктології.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ

1.1. Теоретико-концептуальні засади оцінювання суспільно-політичної обстановки.

Теоретико-концептуальні засади оцінювання суспільно-політичної обстановки [9] при вивченні передумов анексії Криму складають основу для глибокого аналізу та розуміння складних процесів, що призвели до цієї історичної події. Ці засади базуються на низці наукових підходів і концепцій, які дозволяють не лише ідентифікувати ключові фактори та механізми, що сприяли анексії, але й осмислити їх у ширшому соціально-політичному контексті. Ця тема активно досліджується [72] в контексті міжнародного права, політики безпеки, міжнародних відносин та інформаційних впливів, що сприяли розвитку кризи. Станом на сьогодні аналіз анексії Криму розглядається не лише як подія з обмеженими локальними наслідками, але як комплексне геополітичне явище, яке вплинуло на глобальну систему безпеки, структуру міжнародного права і міжнародних відносин [73].

Насамперед, зазначимо, що анексія Криму є багатофакторним процесом, який потребує комплексного аналізу. Одним із ключових підходів у цьому контексті є системний аналіз, який дозволяє розглядати суспільно-політичну обстановку не як сукупність окремих подій, а як складну систему, де кожен елемент впливає на інші. В рамках системного аналізу передбачається, що політичні, соціальні, економічні та культурні фактори взаємодіють між собою, створюючи умови, які зрештою призвели до анексії. Це дозволяє виявити закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між подіями, що передували цьому акту, і зрозуміти логіку розвитку суспільно-політичної обстановки в Криму та в Україні загалом.

При застосування системного підходу до аналізу передумов анексії Криму необхідно зосередитися на кількох ключових аспектах, які забезпечують

всебічне розуміння цього складного явища. Системний підхід передбачає розгляд анексії не як ізольованого інциденту, а як частини більш широкого контексту, що включає політичні, економічні, соціальні та культурні фактори. Цей підхід дозволяє інтегрувати різні компоненти в єдину аналітичну модель, що є надзвичайно важливим для адекватного оцінювання передумов та механізмів, які привели до анексії.

Дослідження системного підходу є важливим елементом при вивченні політико-соціальної ситуації в Криму, оскільки він допомагає осмислити процеси з точки зору комплексної взаємодії політичних, економічних та соціальних чинників. Цей підхід дозволяє побачити конфлікт не як сукупність окремих подій, а як багаторівневий процес, у якому взаємодіють різні сили [15].

Першочерговим об'єктом уваги є аналіз системи міжнародних відносин. Крим завжди мав стратегічне значення як на регіональному, так і на глобальному рівні. Тому для розуміння причин анексії важливо проаналізувати, як зміни в системі міжнародних відносин, зокрема після закінчення холодної війни, вплинули на політику росії щодо України та Криму. Особливо важливо оцінити роль великих держав, таких як США, Європейський Союз та Китай, а також роль міжнародних організацій, таких як ООН і НАТО, у формуванні умов, що сприяли анексії.

Наступною ключовою сферою є вивчення внутрішньої політичної та соціально-економічної ситуації в Україні та Криму. Анексія стала можливою не лише через зовнішні чинники, але й через певні внутрішні умови, які склалися в Україні на початку 2010-х років. Це включає політичну нестабільність, економічні труднощі, соціальні протиріччя та кризу національної ідентичності. Важливо дослідити, як ці фактори взаємодіяли між собою, створюючи ґрунт для політичної кризи та сприяючи втручанням зовнішніх сил.

Окрему увагу автор приділив аналізу ролі регіональних еліт та місцевих адміністрацій у Криму, оскільки ці політичні актори зіграли важливу роль у розвитку подій, що призвели до анексії. Важливо зрозуміти, які інтереси вони переслідували, як впливали на настрої населення, а також як їхні дії були

скоординовані з російськими стратегічними цілями. В цьому контексті розглянуто питання лояльності кримських політичних еліт до центральної влади в Києві та їхню взаємодію з російськими структурами влади.

Ще один важливий аспект системного підходу – це вплив інформаційних і психологічних операцій на суспільно-політичну ситуацію в Криму. Росія активно використовувала пропаганду та дезінформацію для формування відповідної суспільної думки як у Криму, так і в самій Росії. Ці операції включали поширення ідеологічних наративів, що виправдовували анексію, підкреслюючи історичну і культурну єдність Криму з Росією. Аналіз цих інформаційних кампаній є важливим для розуміння, як вони вплинули на суспільну свідомість та сприяли легітимізації анексії.

Важливим є також дослідження військових аспектів анексії, оскільки безпосереднє використання збройних сил відіграло ключову роль у реалізації цієї операції. Системний підхід вимагає розгляду військової стратегії Росії в контексті її загальної зовнішньополітичної доктрини. Це включає аналіз підготовки та проведення військової операції, ролі військових баз на території Криму, а також фактору раптовості, що значно обмежив можливості української сторони для адекватної відповіді.

Також варто розглянути економічні та енергетичні фактори, які вплинули на анексію Криму. Крим має важливе значення з точки зору енергетичних ресурсів і транспортних маршрутів. Росія мала стратегічний інтерес у контролі за цими ресурсами, що додатково мотивувало анексію. Важливо оцінити, як економічні інтереси [46, с.28] Росії впливали на її політичні рішення, а також як анексія вплинула на економіку Криму та України в цілому.

Другим важливим елементом теоретико-концептуальних засад дослідження є геополітичний підхід [44]. Анексія Криму має чітко виражений геополітичний характер, оскільки Кримський півострів має стратегічне значення як для України, так і для Росії. Геополітичний аналіз дозволяє врахувати не тільки внутрішні, але й зовнішні фактори, що впливали на розвиток ситуації. Це, зокрема, інтереси великих держав, баланс сил у регіоні, військово-стратегічні

міркування, а також роль міжнародних організацій та інститутів у конфлікті. Геополітичний підхід також акцентує увагу на історичних аспектах, таких як довготривалі імперські амбіції та їх вплив на сучасні політичні рішення.

Важливе значення для дослідження відіграє політико-психологічний підхід, який досліджує вплив масової свідомості, ідеології та політичної культури на поведінку різних соціальних груп і політичних акторів у поєднанні з теорією конструктивізму. У випадку анексії Криму цей підхід дозволяє зрозуміти, як історична пам'ять, національна ідентичність та колективні травми впливали на формування політичних настроїв у суспільстві. Особливу увагу варто приділити ролі пропаганди та інформаційних кампаній, ідеології «руського мира», які суттєво вплинули на суспільні настрої в Криму та в росії, формуючи відповідну суспільну думку і виправдовуючи дії російської влади.

Не менш важливим є соціально-економічний аналіз, який дозволяє оцінити вплив економічних факторів на політичну обстановку. Економічна ситуація в Криму до анексії, а також економічні інтереси росії та України в цьому регіоні є важливими чинниками, що сприяли розвитку конфлікту. Соціально-економічні умови життя населення, рівень безробіття, якість інфраструктури та доступ до ресурсів також мали вплив на суспільні настрої, підвищуючи чи знижуючи підтримку тих чи інших політичних рішень.

Для комплексного розуміння передумов анексії Криму також важливо враховувати історичний підхід. Анексія Криму не була ізольованою подією, а є продовженням тривалого історичного процесу, який включає зміну державної приналежності півострова, його стратегічне значення в різні історичні періоди та національні прагнення народів, що населяють Крим. Історичний підхід дозволяє оцінити, як минулі події вплинули на сучасну ситуацію, зокрема, як радянська політика та післявоєнний перерозподіл територій формували сучасний політичний контекст. Крим має складну історію, яка включає періоди як російського, так і українського контролю. Історичні наративи, пов'язані з Кримом, використовувалися для обґрунтування претензій на цей регіон. Зокрема, питання національної ідентичності та культурних зв'язків з росією

активно експлуатувалися для формування підтримки анексії серед населення Криму.

Нарешті, правовий [60] підхід дозволяє дослідити юридичні аспекти анексії Криму, включаючи питання міжнародного права, суверенітету, територіальної цілісності та права націй на самовизначення. Анексія Криму стала викликом для існуючого міжнародного правопорядку, що створило прецедент для перегляду основних принципів міжнародного права. Оцінка правових аспектів дозволяє зрозуміти не лише легітимність дій сторін, але й їхні наслідки для міжнародного співтовариства.

Окрім наведених вище підходів, необхідно враховувати вплив демографічних змін на розвиток суспільно-політичної ситуації в Криму. Зміни в етнічному складі населення, які стали наслідком депортацій та міграційних процесів, значно вплинули на політичні настрої в регіоні. Аналіз демографічних даних дозволяє краще зрозуміти, як ці зміни сприяли формуванню умов для анексії.

Для аналізу передумов анексії Криму важливо розглянути весь період формування умов, що сприяли цій події, у контексті трьох етапів: тривалий період підготовки соціальних, психологічних та історичних передумов; період активного втручання росії в життя Криму; та період безпосередньої реалізації анексії. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти логіку розвитку подій, які врешті-решт призвели до інтеграції Криму до складу російської федерації.

Перший етап, який є найдовшим за тривалістю, охоплює період від завершення Другої світової війни до початку 2000-х років. Цей період можна охарактеризувати як час формування соціальних, психологічних та історичних передумов, які сприяли формуванню уявлення про Крим як територію, що може бути частиною росії. Одним з ключових факторів цього періоду стало радянське минуле Криму. Після депортації кримських татар у 1944 році, яка була частиною радянської політики репресій, півострів був заселений переважно російським населенням [76, с.38]. Внаслідок цього, етнічна структура Криму була суттєво

зміненна, що заклало основи для подальших культурних та психологічних зрушень.

Протягом цього періоду в радянському суспільстві формувалося стійке уявлення про Крим як про «південний берег росії» [49], що знайшло відображення в численних літературних, кіно- та телевізійних продуктах радянської епохи. Така культурна політика сприяла тому, що в свідомості багатьох громадян СРСР, а згодом і російської федерації, Крим залишався «російською» територією, незважаючи на його передачу до складу Української РСР у 1954 році [40]. Цей період не обов'язково призвів до анексії, проте створив ідеологічну та психологічну базу для її можливості, закріплюючи ідею історичної та культурної єдності Криму з росією.

На другому етапі, який охоплює останні десятиліття перед анексією, відбувалося активне втручання росії у внутрішні справи Криму. Починаючи з 1990-х років, коли Україна здобула незалежність, росія почала активно впливати на політичні процеси в Криму, використовуючи різні механізми, включаючи економічний тиск, інформаційні кампанії та політичну підтримку проросійських сил. Одним із яскравих прикладів цього впливу є підтримка росією сепаратистських настроїв у Криму на початку 1990-х років, що призвело до політичної кризи і встановлення в Криму проросійської автономії.

ЗМІ цього періоду активно використовували пропаганду для формування в суспільній свідомості образу України як «неспроможної держави», яка не здатна забезпечити стабільність і добробут у Криму. Водночас, росія пропонувала себе як «захисника» російськомовного населення Криму, що особливо яскраво проявилось після 2000-х років, коли російська влада почала активно використовувати тему захисту «співвітчизників» за кордоном у своїй зовнішній політиці. Наприклад, у російських ЗМІ часто з'являлися матеріали, що підкреслювали спільну історію, культуру та мову Криму і росії, а також критикували українську владу за її «антидемократичні» дії в регіоні.

Одним з важливих інструментів впливу росії на Крим стало використання інформаційних технологій та медіа. Відомо, що на території півострова

домінували російські телеканали та інтернет-ресурси, які постійно транслювали пропагандистські матеріали, спрямовані на дискредитацію української влади і просування ідеї «руського мира». Наприклад, у 2008 році після війни в Грузії [77, с.198], у російських медіа активно обговорювалася можливість аналогічних подій в Україні, що підігрівало страхи перед нібито «українським націоналізмом» і створювало ґрунт для подальших сепаратистських настроїв.

На третьому етапі, який є найкоротшим за тривалістю, відбулося безпосереднє захоплення Криму росією. Цей період охоплює події з кінця 2013 року до березня 2014 року. Важливим фактором цього періоду стала Революція Гідності [20] в Україні, яка створила політичний вакуум і підштовхнула росію до активних дій. Після втечі президента Віктора Януковича та початку політичної кризи в Україні, росія розпочала операцію з анексії Криму, використовуючи як військові, так і політичні методи.

Важливо зазначити, що вже в лютому 2014 року в Криму почали з'являтися озброєні формування, які пізніше отримали назву «зелені чоловічки». Ці групи, не маючи жодних розпізнавальних знаків, швидко взяли під контроль ключові об'єкти на півострові, включаючи адміністративні будівлі та військові бази. В цей час російські медіа активно висвітлювали події в Криму, надаючи їм позитивне забарвлення та виправдовуючи дії росії [51] як «захист російськомовного населення» від «українських націоналістів». Наприклад, інформаційне агентство РИА Новости публікувало матеріали, які підкреслювали необхідність втручання росії для захисту мирного населення в умовах «хаосу» і «безладу», що нібито панували в Україні після революції.

18 березня 2014 року, після проведення нелегітимного референдуму в Криму, росія офіційно включила Крим до свого складу. Це стало кульмінацією короткого, але надзвичайно інтенсивного періоду анексії. Події цього періоду активно висвітлювалися в російських ЗМІ, де анексію подавали як тріумф «історичної справедливості» і відновлення «законного статусу» Криму. Наприклад, телеканал «россия 24» в одному зі своїх репортажів зазначав, що приєднання Криму стало «волею народу» і «законним результатом»

референдуму, попри те, що міжнародне співтовариство не визнало легітимність цього процесу.

Таким чином, концепція трьох етапів формування умов для анексії Криму є важливим інструментом для розуміння складного процесу, який призвів до цієї події. Перший етап, що тривав кілька десятиліть, створив ідеологічну та психологічну базу для можливості анексії, формуючи уявлення про Крим як «російську» територію. Другий етап був періодом активного втручання росії у внутрішні справи Криму, що охоплював кілька десятиліть та був відзначений посиленням політичного, економічного та інформаційного впливу на регіон. Третій, найкоротший етап, був періодом безпосередньої реалізації анексії, коли росія використала політичну кризу в Україні для захоплення Криму. Інформаційна підтримка та пропаганда стали важливими інструментами, які дозволили росії легітимізувати свої дії як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

Цей підхід до аналізу анексії Криму дозволяє не лише зрозуміти окремі етапи цього процесу, але й усвідомити, як різні фактори – історичні, соціальні, політичні та інформаційні – взаємодіяли між собою, створюючи умови для цієї події. Кожен з етапів відіграв свою роль у підготовці і реалізації анексії, і їхнє комплексне вивчення є необхідним для повного розуміння цього складного політичного явища.

Дослідження складу та змісту засобів масової інформації (ЗМІ) на території Криму перед анексією російською федерацією є важливим аспектом для розуміння інформаційного середовища, яке впливало на формування суспільної думки та сприяло політичним змінам у регіоні. Вивчення медіа-поля Криму перед анексією дозволяє розкрити механізми інформаційної війни, які використовувалися для досягнення геополітичних цілей росії. На підставі цього можна виокремити кілька ключових аспектів, які підкреслюють важливість такого дослідження.

По-перше, важливо зазначити, що склад ЗМІ на території Криму на момент перед анексією був значною мірою під впливом російських медіа, що створювало

особливу інформаційну ситуацію в регіоні. Протягом багатьох років російські телеканали, такі як «Первый канал», «россия 1» та «НТВ», домінували в медіа-просторі півострова, тоді як українські ЗМІ мали обмежений доступ до аудиторії. Це зумовило інформаційну асиметрію, за якої більшість населення Криму отримувала новини і політичну інформацію виключно з російських джерел. Така ситуація сприяла формуванню проросійських настроїв серед населення та викривленню сприйняття політичних подій, що відбувалися в Україні.

По-друге, дослідження складу ЗМІ в Криму є необхідним для розуміння того, як російська пропаганда впливала на громадську думку та сприяла легітимізації ідеї анексії. Російські медіа активно просуvalи ідею «захисту російськомовного населення» та історичної належності Криму до росії. Ці наративи формувалися через постійне акцентування на спільній історії, культурних зв'язках та, нібито, загрозах з боку «українського націоналізму». створенні позитивного образу приєднання Криму до росії в очах як кримчан, так і російського населення в цілому. Засоби масової інформації рф активно використовували пропаганду та дезінформацію, щоб вплинути на місцеве населення і створити враження, що анексія є легітимним процесом, підтриманим більшістю [55].

По-третє, аналіз складу медіа на території Криму до анексії дозволяє оцінити масштаби інформаційної війни, яку вела росія для досягнення своїх геополітичних цілей. Інформаційні кампанії, що проводилися російськими ЗМІ, мали на меті не лише вплинути на громадську думку, але й підготувати ґрунт для подальших політичних дій. Зокрема, російські медіа активно використовували методи дезінформації та маніпуляції, що призводило до посилення сепаратистських настроїв і політичної поляризації в Криму. Вивчення цих медіа-кампаній дозволяє виявити їхню роль у підготовці до анексії та зрозуміти, як інформаційні технології можуть бути використані для підриву державного суверенітету.

По-четверте, важливим стало вивчення впливу локальних кримських медіа, що підпадали під вплив російських медіа-структур і відтворювали

проросійську риторичу. Багато з цих медіа, такі як телеканал «Крим24» і газета «Крымская правда», активно підтримували ідею приєднання Криму до росії, використовуючи аргументи, що походять із російських джерел. Це сприяло формуванню єдиного інформаційного простору, який був ворожий до української влади і водночас лояльний до росії. Аналіз контенту цих локальних ЗМІ може надати важливу інформацію про те, як регіональні медіа сприяли поширенню проросійських настроїв серед населення Криму.

По-п'яте, окремої уваги заслуговує аналіз доступу до альтернативних джерел інформації на території Криму. На момент перед анексією українські медіа значною мірою були витіснені з інформаційного поля Криму, що позбавило місцеве населення можливості отримувати об'єктивну інформацію про події в Україні та світі. Російська влада активно блокувала доступ до українських телеканалів та інтернет-ресурсів, натомість просуваючи російські медіа. Цей інформаційний вакуум створив сприятливі умови для поширення російської пропаганди та підготовки громадської думки до анексії. Вивчення цього аспекту є необхідним для розуміння того, як інформаційна блокада вплинула на сприйняття політичної реальності населенням Криму.

Шостий важливий аспект дослідження складу ЗМІ на території Криму перед анексією – це вивчення ролі соціальних медіа та інтернет-ресурсів у формуванні громадської думки. На відміну від традиційних ЗМІ, соціальні медіа мали значно більший ступінь інтерактивності та швидкості поширення інформації, що робило їх ефективним інструментом для впливу на громадську думку. російські інформаційні кампанії активно використовували соціальні медіа для просування проросійських ідей, дезінформації та мобілізації населення на підтримку анексії. Аналіз діяльності проросійських груп у соціальних медіа, таких як «Крым – это россия!» у ВКонтакте, дозволяє виявити, як ці ресурси впливали на формування громадської думки та сприяли політичним змінам у регіоні.

Нарешті, сьомий аспект дослідження складу медіа на території Криму перед анексією полягає у вивченні інформаційної взаємодії між російськими та

міжнародними медіа. Росія активно використовувала міжнародні інформаційні канали, такі як RT [62, с.173] та Sputnik, для просування своїх поглядів на події в Україні та легітимізації анексії на міжнародній арені. Ці медіа часто подавали інформацію в вигідному для росії світлі, водночас дискредитуючи українську владу та міжнародні зусилля з підтримки територіальної цілісності України. Дослідження цього аспекту допомагає зрозуміти, як росія використовувала міжнародні медіа для поширення своїх наративів та створення сприятливого інформаційного фону для анексії Криму [83].

Таким чином, вивчення складу медіа на території Криму перед анексією є критично важливим для розуміння механізмів інформаційної війни, яку вела росія для досягнення своїх геополітичних цілей. Це дослідження дозволяє не лише оцінити масштаби інформаційного впливу, але й зрозуміти, як медіа використовувалися для формування громадської думки, створення умов для анексії та легітимізації цього процесу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

Отже, теоретико-концептуальні засади оцінювання суспільно-політичної обстановки при вивченні передумов анексії Криму базуються на інтеграції різних наукових підходів, які дозволяють всебічно осмислити цю складну подію. Системний, геополітичний, політико-психологічний, соціально-економічний, історичний та правовий підходи доповнюють один одного, забезпечуючи комплексний аналіз причин і умов, що призвели до анексії. Також концептуальне виокремлення трьох етапів формування соціально-політичних передумов анексії Криму та вивчення складу медіа на його дають підстави для висновку про достатній обсяг теоретико-методологічної бази дослідження.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження.

Аналіз джерел інформації є ключовим елементом при вивченні політико-соціальної ситуації в Автономній Республіці Крим напередодні анексії російською федерацією. Використані джерела надають широкий спектр даних, необхідних для всебічного аналізу політичних та соціальних умов, які склалися

на півострові, а також допомагають виявити причинно-наслідкові зв'язки між внутрішніми процесами в Україні та зовнішніми факторами впливу з боку росії. Їхній систематичний огляд сприяє глибшому розумінню передумов анексії та ролі ключових акторів.

Вивчення правового статусу Криму [24] у складі України до анексії допомагають встановити правові акти, такі як Конституція України [18] (1996 р.), Конституція Автономної Республіки Крим [17], чинні міжнародні договори та законодавчі акти України, дозволяють зрозуміти правовий контекст [24], у якому функціонувала АРК [17]. Це має вирішальне значення для аналізу того, як конституційний статус Криму впливав на його політичну автономію та взаємовідносини з центральною владою України. Зокрема, важливо звернути увагу на обмеження автономії Криму та питання культурної та політичної ідентичності, які залишалися невирішеними протягом багатьох років. Процес легітимізації анексії Криму росією з точки зору міжнародного права проаналізовано у численних публікаціях, серед яких відзначимо статті західного науковця Дж. Відмара [86] та вітчизняних – О. Задорожного [13], С. Гакмана [6,7], С. Дерев'янка [11].

Аналіз міжнародної реакції на події в Криму, а також вивчення впливу антиросійських санкцій на політику росії став можливим завдяки використанню документів провідних держав світу, зокрема звітів Конгресу США [16] та інших міжнародних досліджень, які зосереджують увагу на впливі глобальної спільноти на розвиток конфлікту та на відповідних політичних і економічних наслідках. Це дозволяє оцінити, наскільки ефективною була міжнародна відповідь на анексію та як санкції вплинули на стабілізацію ситуації.

Розуміння політичного процесу в АРК з 1991 по 2014 рік найкраще допомагають осмислити аналітичні доповіді, зокрема, праця вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса [23], в якій вказані особливості політичних процесів, суперечностей і прорахунків, що склалися в цей період. Це джерело надає вичерпну картину політичної динаміки в Криму, враховуючи як внутрішньорегіональні конфлікти, так і вплив політики росії.

Дослідження політичних еліт і їхніх зв'язків з російськими силами на півострові дозволяють глибше зрозуміти механізми політичної мобілізації населення Криму в інтересах росії.

Аналіз соціальних та інформаційних факторів, що вплинули на громадську думку та соціальну динаміку в Криму міститься в численних публікаціях про російську пропаганду та вплив медіа, де розкрито, як нові медіа та популярна геополітика вплинули на формування проросійських настроїв серед населення [30, с. 606]. Медіа росії систематично впливали на соціально-політичні процеси, формуючи позитивне сприйняття анексії серед кримчан. Аналіз цих джерел дає змогу виявити, як пропагандистські кампанії були інтегровані у загальну стратегію зовнішньополітичного впливу росії.

Для розуміння стратегії і тактики рф щодо анексії Криму важливою є праця Джозефа Ная «М'яка сила: Засоби досягнення успіху в світовій політиці» [21]. Висвітлена у ній концепція м'якої сили допомагає як наявність в арсеналі інструментів м'якої сили допомогла росії створити умови для анексії, формуючи позитивне сприйняття цієї події серед місцевого населення та мінімізуючи опір з боку міжнародної спільноти.

Концепція м'якої сили фокусується на здатності країни досягати своїх цілей через приваблення і вплив, а не через жорсткі методи, такі як військова сила чи економічний тиск. росія успішно використовувала інструменти м'якої сили у Криму через історичні та культурні зв'язки, медіа-пропаганду, підтримку ідеї «русского мира» і наративи про спільну історичну спадщину з півостровом. Використовуючи м'яку силу, росія змогла залучити частину кримського населення до своїх ідей і підготувати ґрунт для анексії, зокрема через пропагандистські кампанії, які спрямовували громадську думку в потрібному напрямку.

Дж. Най підкреслює, що м'яка сила ґрунтується на культурній привабливості, політичних ідеалах та легітимності політики. Російська культура і політичні ідеї щодо Криму були ретельно впроваджені через медіа, що забезпечило значну підтримку анексії серед населення. Крим був представлений

як частина «російського світу», що зробило його приєднання до росії більш привабливим для значної частини населення, особливо в контексті незадоволення політикою України після Революції Гідності.

Дослідження концепції м'якої сили дозволяє зрозуміти, як росія використовувала дипломатичні канали та міжнародні культурні зв'язки для пом'якшення міжнародної реакції на анексію. Дж. Най наголошує на важливості легітимності в очах інших держав як ключового елемента м'якої сили. росія, хоча і порушила міжнародні норми, намагалася представити свої дії як легітимні в очах частини світової спільноти, зокрема через наголос на праві на самовизначення населення Криму.

Праця Д. Ная є ключовою для розуміння процесів, що передували анексії Криму, оскільки вона пояснює, як росія використовувала культурну та політичну привабливість, а також інформаційні кампанії для досягнення своїх геополітичних цілей. Аналіз цієї праці дозволяє глибше зрозуміти роль м'якої сили у сучасних міжнародних конфліктах і показує, як її ефективне використання може мати серйозні політичні наслідки.

Історичні передумови анексії допомогли з'ясувати праці, які розвінчують міфи про належність Криму до росії [29], розкривають колоніальні наративи, що активно використовувалися російською пропагандою. Вивчення цих міфів дозволяє зрозуміти, як історичні наративи стали частиною геополітичної стратегії росії для легітимізації анексії.

У цьому контексті стали в нагоді концепції реального суверенітету (А. Кокошкін) та суверенної демократії (В. Сурков), якими активно послуговуються владні структури росії для виправдання своїх агресивних дій. Зокрема, реальний суверенітет як основа зовнішньополітичної стратегії російської федерації передбачає здатність держави на ділі, а не декларативно самостійно проводити свою внутрішню, зовнішню і оборонну політику», тобто здійснювати національний контроль над усіма стратегічними галузями, банківською системою та ін. яка спирається «на почуття освіченого патріотизму» [38].

Концепція «суверенної демократії» обґрунтовує прагнення сформувати «власні підходи до міжнародних відносин, які базовані на певній цивілізаційній унікальності як найбільшої європейської нації та можливості самостійних шляхів реалізації принципів свободи та демократії, створити нову колективну ідентичність. В її основі – російськомовна діаспора тих пострадянських держав, де вона є досить численною, а населення висловлює підтримку інтеграційним орієнтаціям демократії» [89, 139].

Праця Марка Галеотті «Озброєння всього: Польовий посібник із нових методів ведення війни» [50, с.14] містить глибокі роздуми щодо політико-соціальних передумов анексії Криму. М. Галеотті аналізує концепцію сучасної війни, яка вже не обмежується використанням суто військових методів, але включає широкий спектр інструментів впливу, зокрема інформаційні та економічні чинники. Цей підхід є надзвичайно актуальним для розуміння подій у Криму, оскільки анексія півострова була результатом багатогранного впливу, що включав не лише військову присутність, але й інформаційні операції, економічний тиск, культурну експансію та залучення місцевого населення через створення певних соціально-економічних умов.

У праці М. Галеотті значна увага приділяється використанню «м'якої сили» та новітніх методів ведення гібридної війни, що включає інформаційні кампанії та маніпуляцію громадською думкою, які росія активно використовувала під час підготовки та реалізації анексії Криму. М. Галеотті підкреслює, що однією з ключових особливостей сучасних конфліктів є використання інформаційної зброї для формування суспільних настроїв і легітимізації своїх дій на міжнародній арені. Це безпосередньо пов'язано з кримською ситуацією, де росія вдалася до масштабної інформаційної кампанії, спрямованої на виправдання своїх дій перед міжнародною спільнотою та підготовку місцевого населення до прийняття нової політичної реальності.

Ще одним важливим аспектом, який розглядає М. Галеотті, є використання локальних акторів і створення умов для того, щоб місцеве населення стало активним учасником конфлікту. У випадку Криму це проявлялося через

підтримку проросійських груп, надання фінансової і організаційної допомоги політичним та громадським рухам, які виступали за приєднання до росії. Це створювало ілюзію «місцевої ініціативи», що було важливим інструментом у легітимізації анексії.

Таким чином, праця М. Галеотті надає теоретичні та практичні пояснення того, як росія використала комплексний підхід до анексії Криму, комбінуючи військові, економічні, соціальні та інформаційні засоби. Викладені у праці концепції дозволяють глибше зрозуміти політико-соціальні передумови анексії, зокрема, як певні суспільні умови та зовнішні впливи сприяли формуванню проросійських настроїв і підготовці регіону до зміни політичного статусу.

У дослідженні «Крим і Чорноморський флот у російсько-українських відносинах» [42] автори аналізують вплив міжнародної спільноти та зовнішніх факторів на політичну ситуацію в Криму в контексті зовнішньополітичних курсів України та росії. Особливу увагу приділено ролі міжнародних інституцій, таких як ООН і ОБСЄ, які намагалися сприяти вирішенню конфліктів, пов'язаних з територіальними питаннями, зокрема статусом Чорноморського флоту та Криму.

У праці Раяна Менона та Юджина Румера «Конфлікт в Україні: Розпад післяхолодновоєнного порядку» [64, с.99] автори докладно аналізують політико-соціальні передумови анексії Криму, розглядаючи цю подію в контексті ширшої геополітичної динаміки та соціальних процесів, що передували кризі. Вони підкреслюють, що анексія Криму не була ізольованим інцидентом, а, натомість, результатом тривалого процесу, пов'язаного із загальною нестабільністю в регіоні та постійним погіршенням відносин між росією та Заходом після закінчення «холодної війни». Автори описують, як росія використовувала накопичене невдоволення та тривоги місцевого населення Криму, щоб виправдати свої дії і зміцнити свій вплив у регіоні. Також вони звертають увагу на те, що політико-соціальні передумови анексії були тісно пов'язані з невирішеними питаннями національної ідентичності та внутрішніми соціально-економічними розбіжностями, які виникли після розпаду Радянського Союзу. У

Криму існувала значна частина населення, яка ідентифікувала себе з росією і була негативно налаштована до України, що було посилено історичними наративами та культурними зв'язками з росією. Автори відзначають, що росія активно використовувала ці настрої для просування своїх політичних інтересів і легітимізації анексії, поширюючи ідею про необхідність «захисту російськомовних» та «відновлення історичної справедливості».

Серед вітчизняних досліджень, присвячених регіональній політиці в Криму, виокремимо монографію М.В. Багрова [2], яку вважаємо важливою для вивчення передумов анексії Криму, оскільки вона аналізує стратегічне значення півострова у світовій геополітиці, його унікальне розташування та вплив зовнішніх факторів на політичну ситуацію в регіоні. М.В. Багров розглядає Крим як регіон, що знаходиться під постійним впливом сусідніх держав через його важливість для контролю над Чорним морем, що формує основу для конфліктів між Україною та росією. Також він підкреслює роль етнічних і культурних аспектів, які зробили регіон вразливим до зовнішніх маніпуляцій, що згодом стали ключовими факторами при анексії. Аналізуючи історичний розвиток Криму та його роль в міжнародній політиці, монографія дає підґрунтя для розуміння політичних процесів, які привели до втрати контролю над півостровом. Автор аналізує важливі економічні та соціокультурні аспекти, включаючи залежність Криму від зовнішніх гравців, таких як росія та інші країни Чорноморського регіону, що допомагає зрозуміти довгострокову роль цих факторів у формуванні політичного клімату, а це, зрештою, призвело до кризових подій у 2014 році. Загалом, у монографії проаналізовано Крим у ширшому контексті регіональної геополітики, акцентуючи увагу на важливості його стратегічного розташування, етноконфесійного складу населення та економічних і політичних зв'язках із зовнішніми гравцями. Його аналіз зосереджений переважно на геополітичних і соціокультурних аспектах, а не на деталях сучасних політичних криз чи конфліктів.

Легітимаційні аспекти кримських референдумів (тих, що відбулися і тих, що не відбулися) висвітлено у монографії Є. Юрійчук, в якій особливу увагу

звернено на спроби РФ нав'язати російську мову як державну через референдум (1998 р., 2006 р.), а референдум 20 січня 1991 р., на якому було прийнято рішення про відновлення Кримської АРСР, охарактеризовано як завбачливе прагнення місцевих еліт використовувати автономію Криму «як можливий важіль впливу на українське керівництво у майбутньому» [37].

Геополітичні дослідження анексії Криму також є важливим напрямом, зосередженим на аналізі ролі Росії у цьому процесі та реакції міжнародної спільноти. Зокрема, вивчається, як анексія Криму вплинула на політичні позиції НАТО, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій щодо безпеки на пострадянському просторі. Дослідження також розглядають наслідки для системи колективної безпеки [80], особливо в контексті НАТО, оскільки анексія поставила під загрозу безпеку всього Чорноморського регіону та вимагала нових підходів до захисту країн-союзників від потенційної агресії з боку Росії. Це показує, що анексія стала поворотним моментом у зміні геополітичної ситуації, який вплинув на баланс сил у Східній Європі та привів до зміцнення військової присутності НАТО у східних країнах-членах Альянсу.

Міжнародне право також розглядає анексію Криму як прецедент, який викликав значні дискусії серед науковців і практиків. Це питання порушило важливі питання стосовно права націй на самовизначення та територіальної цілісності держав [82]. Наукові дослідження в цьому напрямі зосереджені на аналізі правомірності анексії та на наслідках для міжнародного права [88, с.135].

Для розуміння передумов анексії Криму велике значення мало вивчення видань Центру Разумкова, особливо публікації на сторінках часопису «Національна безпека і оборона», оскільки в них комплексно розкриваються внутрішні та зовнішні фактори анексії, всебічно аналізується політична, економічна та інформаційна ситуація в Україні та Криму, зокрема, в контексті загострення російсько-українських відносин, що зрештою призвело до окупації півострова.

Одним із важливих аспектів, що детально розглядаються в матеріалах Центру, є геополітичне суперництво між Росією та Заходом [36], яке

загострилося на початку 2000-х років. Росія, вбачаючи пострадянські держави, включаючи Україну, як частину своєї «зони привілейованих інтересів», намагалася утримати їх у сфері свого впливу через євразійську інтеграцію. Україна стала епіцентром цього протистояння через свої прагнення до європейської та євроатлантичної інтеграції. Російська федерація намагалася перешкодити цьому курсу, використовуючи як економічні, так і політичні важелі впливу, що врешті-решт призвело до анексії Криму.

Не менш важливим аспектом є економічний вплив росії на Україну, зокрема через енергетичну залежність. У виданнях Центру наголошується, що росія використовувала свою домінуючу позицію в енергетичному секторі для тиску на український уряд, що особливо помітно у питаннях, пов'язаних із постачанням газу. Крим відігравав важливу роль у цій економічній взаємодії, оскільки регіон був частиною ширшої інфраструктури Чорноморського регіону. Енергетичні важелі були критично важливими для росії в її намаганні зберегти контроль над півостровом, що стало ключовим елементом у подальшій анексії.

Не менш важливим є висвітлення військового аспекту у виданнях Центру. Стратегічне значення Криму для росії, зокрема через розташування Чорноморського флоту в Севастополі, відіграло ключову роль у російській зовнішній політиці. Аналітики Центру наголошують, що військова присутність РФ у Криму дозволила їй зберігати контроль над регіоном та стала вирішальним фактором під час анексії. Завдяки військовій інфраструктурі та військовим базам у Криму росія змогла швидко провести операцію з окупації півострова, що підтверджує стратегічну важливість цього регіону для російської політики.

Інший аспект, який детально розглядається у виданнях Центру Разумкова, – це інформаційна війна, яку росія вела проти України задовго до початку анексії [35]. Проросійська пропаганда, спрямована на дестабілізацію ситуації в Криму, відіграла ключову роль у підготовці до анексії. Пропагандистські кампанії створювали сприятливий ґрунт для мобілізації проросійських сил і громадськості на півострові. Видання підкреслюють, що інформаційна війна стала важливим інструментом для формування суспільної думки на користь

росії, посилюючи настрої сепаратизму та підтримку ідеї «повернення» Криму до складу росії.

Окрім внутрішніх факторів, Центр Разумкова також аналізує міжнародну реакцію на анексію Криму. Важливою частиною аналітичних матеріалів є оцінка міжнародної спільноти, яка, хоча й не визнала анексію, не змогла запобігти їй. Недостатньо рішуча реакція Заходу на події 2008 року в Грузії, а також на ранні етапи російської агресії проти України, сприяла впевненості Кремля у можливості досягти своїх геополітичних цілей без серйозних наслідків. Аналітичні звіти Центру підкреслюють [34], що міжнародна підтримка України, хоча й була виражена у політичних заявах і санкціях проти росії, виявилася недостатньою для запобігання анексії.

Загалом, вивчення видань Центру Разумкова є критично важливим для розуміння передумов анексії Криму, оскільки вони надають всебічний аналіз як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що сприяли цій події. Аналітичні матеріали допомагають глибше зрозуміти механізми, що призвели до окупації, а також дають змогу оцінити довгострокові наслідки для України та міжнародної системи безпеки загалом.

Отже, наявні джерела створюють основу для всебічного аналізу теми, пов'язаної з передумовами анексії Криму. Вони охоплюють різноманітні аспекти, включаючи правовий статус регіону, внутрішньополітичні процеси, соціально-економічні чинники, вплив медіа та інформаційних кампаній, а також міжнародну реакцію.

Інтеграція системного, геополітичного, соціально-економічного та історичного підходів дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки між різними факторами, що створили умови для анексії. Включення у дослідження праць з аналізом інформаційної війни та концепції «м'якої сили» розкриває механізми впливу на суспільну свідомість, які зіграли важливу роль у легітимізації дій росії. Наявні джерела висвітлюють також роль місцевих еліт, пропагандистських кампаній і міжнародних відносин, що сприяють глибокому розумінню контексту подій. Таким чином, їхній аналіз дозволяє комплексно розкрити тему,

враховуючи багатofакторність процесів і взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх впливів.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ НА РУБЕЖІ XX – XXI СТОЛІТЬ

2.1. Соціальна структура, демографічна та етноконфесійна ситуація в регіоні.

Перед анексією росією у 2014 році, Автономна Республіка Крим та місто Севастополь мали наступний склад населення за даними перепису 2001 року [10] та різних демографічних досліджень.

Автономна Республіка Крим згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року: загальна чисельність населення: 2,033,700 осіб.

Етнічний склад:

- Росіяни: 58.3%
- Українці: 24.3%
- Кримські татари: 12.1%
- Інші національності: 5.3% (включаючи білорусів, вірмен, євреїв, греків, німців та інші)

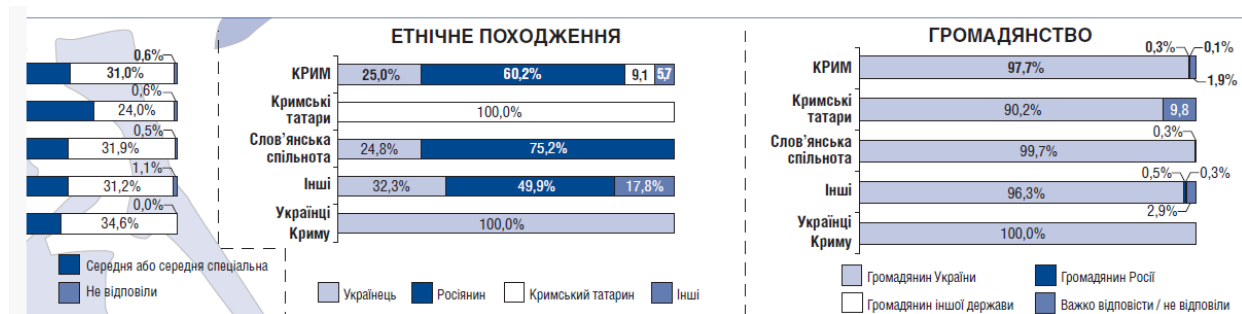
Місто Севастополь згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 року: загальна чисельність населення: 377,200 осіб.

Етнічний склад:

- Росіяни: 71.6%
- Українці: 22.4%
- Інші національності: 6.0% (включаючи білорусів, татар, вірмен, євреїв та інші).

Перед анексією, Крим мав переважно російське населення, що становило більшість як в автономній республіці, так і в Севастополі (Див. Мал 2.1). Це етнічне домінування росіян було важливим фактором у підтримці анексії росією серед місцевого населення. Кримські татари, які історично були депортовані і повернулися на свою батьківщину після розпаду Радянського Союзу, складали

значну частку населення, але мали менш домінантне політичне і соціальне становище.



Мал 2.1 Етнічне походження та громадянство мешканців Автономної республіки Крим напередодні російської анексії [33].

На момент анексії у 2014 році, етнічний склад населення, незважаючи на деякі зміни, залишався приблизно таким же, як і в 2001 році. Присутність значної кількості росіян стала одним із ключових аргументів росії для проведення анексії під приводом «захисту російськомовного населення».

Соціальна, демографічна та етноконфесійна ситуації в Криму та Севастополі перед анексією російською федерацією є важливими елементами для розуміння політичних і суспільних процесів, які зробили можливим цей акт. Розгляд цих аспектів дозволяє оцінити, як різні етнічні, релігійні та соціальні групи взаємодіяли між собою, які існували історичні передумови, та як демографічні й етноконфесійні особливості впливали на політичний розвиток півострова.

Важливий зовнішній фактор, що впливає на політичну стабільність регіону – етнічний склад населення Криму. Багатонаціональний склад населення півострова як фактор напруги в контексті міжетнічних та міжконфесійних відносин, зокрема з огляду на історичні протиріччя між кримськими татарами, українцями та росіянами. Ці етнічні групи мають різні культурні та політичні орієнтири, що створює ґрунт для впливу зовнішніх сил, таких як росія, яка підтримує ідентичність російськомовного населення Криму.

Демографічна ситуація в Криму вирізнялася значною часткою російського населення, яке домінувало як чисельно, так і культурно (Додаток А). Згідно з даними переписів, приблизно 60% населення Криму складали росіяни, що суттєво впливало на мовну та культурну ситуацію в регіоні, українці – близько 24%, а ще близько 10% – кримські татари, які повернулися на півострів після депортації у 1944 році. Ця етнічна мозаїка значною мірою впливала на політичні настрої населення та їхні культурні пріоритети. Російське населення, з огляду на чисельну перевагу та культурний вплив, зберігало міцні зв'язки з росією, тоді як українці залишалися менш організованими і менш чисельними у порівнянні з росіянами. Кримські татари, попри відносно невелику частку в загальній структурі населення, відігравали важливу роль у політичних і соціальних процесах, намагаючись відродити свою культурну ідентичність після багатьох десятиліть репресій і депортацій.

Надзвичайне значення для створення передумов окупації є мовна ситуація на півострові. Російська мова домінувала в повсякденному житті та використовувалася як основний засіб міжетнічного спілкування. Більшість жителів Криму, незалежно від національності, використовували російську мову (додаток Б), що ще більше зміцнювало культурні зв'язки з росією. Українська мова, незважаючи на її офіційний статус, мала обмежене поширення, особливо в південних і східних регіонах Криму, що також сприяло політичній поляризації та культурній диференціації між регіоном і рештою України. Кримськотатарська мова, хоча і була рідною для значної частини кримських татар, мала невелике поширення через довготривалу депортацію кримськотатарського народу, що обмежило можливості її використання.

Етноконфесійна структура також мала значний вплив на соціальні процеси в регіоні. Основною релігією на півострові було православ'я, яке сповідували переважно росіяни та українці. Це релігійне домінування також зміцнювало культурні зв'язки з російською федерацією, де православна церква Московського патріархату відігравала важливу роль у формуванні національної ідентичності. Кримські татари, навпаки, були переважно мусульманами, що

створювало додатковий елемент культурної диференціації та, певною мірою, соціального відчуження. Після повернення кримських татар у 1990-х роках вони активно відроджували свої релігійні традиції, що супроводжувалося будівництвом мечетей та створенням мусульманських громад. Це відродження не завжди підтримувалося російським і українським населенням, що призводило до локальних конфліктів та культурної напруги.

На момент анексії у 2014 році релігійний склад населення Криму характеризувався багатоконфесійністю, що відображало історичну та культурну різноманітність регіону. Основною релігійною групою були православні християни, більшість із яких належали до Української православної церкви московського патріархату. Значну частку віруючих становили мусульмани, переважно кримські татари, які складали близько 12-13% населення півострова [10]. Інші релігійні течії були представлені громадами католиків, протестантів, юдеїв та інших меншин, кількість яких залишалася відносно невеликою. Загалом, на території Криму діяло понад 1300 релігійних організацій, зокрема близько 80 мечетей і численні православні храми.

До якої релігії Ви себе відносите? % опитаних												
	КРИМ	Кримські татари	Слов'янська спільнота	Інші	Українці Криму	Вік (Крим)					Стать (Крим)	
						18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Чоловіки	Жінки
Православ'я	76,5	1,1	90,5	72,3	81,7	73,9	77,5	78,8	74,4	78,0	74,8	78,3
Іслам	9,5	97,8	0,0	1,7	0,0	9,8	9,2	9,6	10,1	8,8	10,7	8,7
Я просто християнин	5,4	0,0	3,9	9,7	7,6	5,8	4,3	4,7	5,4	6,4	4,3	6,4
Римо-католицизм	0,4	0,0	0,0	1,1	0,0	0,2	1,2	0,3	0,3	0,0	0,6	0,2
Греко-католицизм	0,2	0,0	0,0	0,6	0,0	0,2	0,0	0,6	0,0	0,2	0,2	0,2
Протестантизм	0,2	0,0	0,0	0,8	0,0	0,6	0,0	0,0	0,6	0,0	0,5	0,1
Юдаїзм	0,2	0,5	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,6	0,6	0,2	0,2	0,3
Буддизм	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Індуїзм	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Язичництво	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інше	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Не відношу себе до жодного з релігійних віросповідань	7,5	0,5	5,6	11,4	10,7	9,0	7,5	4,7	7,9	6,0	8,5	5,8
Не відповіли	0,1	0,0	0,0	1,4	0,0	0,0	0,3	0,8	0,8	0,4		

Мал. 2.2 Результати опитування населення щодо релігійної приналежності [10].

Соціально-економічні умови життя різних етнічних груп також значно впливали на політичні процеси в регіоні. російське населення Криму, будучи

найчисельнішим і домінуючим у соціальній та економічній сферах, мало найбільший доступ до соціальних благ і влади. Українське населення залишалося менш впливовим, особливо в контексті мовної та культурної політики, яка домінувала на півострові. Кримські татари, попри активну участь у соціально-політичному житті після свого повернення, все ще стикалися з проблемами дискримінації, браком доступу до земельних ресурсів та житла, що також сприяло соціальній напрузі.

Загалом, демографічна та етноконфесійна ситуація в Криму та Севастополі до анексії відзначалася значною поляризацією між основними етнічними групами, кожна з яких мала свої політичні та культурні пріоритети. Російське населення, як найбільша етнічна група, відчувало сильні культурні та історичні зв'язки з росією, що сприяло розвитку проросійських настроїв та підтримці ідеї анексії. Українське населення, хоча і було офіційно представлене в органах влади, не мало достатнього впливу для формування цілісної української ідентичності на півострові. Кримські татари, як третя за чисельністю етнічна група, залишалися вразливою меншиною, яка прагнула відновити свої культурні права, але стикалася з дискримінацією та соціальними бар'єрами. Ця складна етноконфесійна мозаїка стала одним із вирішальних факторів, які зробили можливим анексію Криму росією в 2014 році.

Аналізуючи соціальну та демографічну структуру Криму та Севастополя, можна зробити висновок, що на півострові існувала значна культурна, мовна та релігійна поляризація. Ці фактори створювали передумови для зовнішнього втручання з боку росії, яка використовувала історичні та культурні наративи для легітимізації своїх дій.

Автономна Республіка Крим була регіоном з унікальною історичною та етнокультурною структурою, що визначалася наявністю кількох домінуючих соціокультурних спільнот. Найбільшу групу складали представники російського етносу, які за своїми культурними, мовними і політичними орієнтаціями тяжіли до росії. За даними опитувань, проведених Центром Разумкова, російське населення Криму демонструвало яскраво виражену прихильність до ідей

«російського світу», що включали орієнтацію на російську мову, православну релігію та культурні традиції. Значна частина цієї групи вважала Крим частиною росії або, принаймні, зоною російського впливу, що формувало підґрунтя для сепаратистських настроїв.

Українці, які складали меншість у Криму, також тяжіли до російської мови та культури. За даними соціологічних досліджень, більшість українців в автономії вважали рідною російську мову (Додаток Б) і підтримували проросійські позиції. Це ускладнювало формування єдиної української ідентичності на півострові та ставило під загрозу цілісність держави. Лише невелика частина українців у Криму ідентифікувала себе як частину української політичної нації, що ще більше підкреслювало розрив між офіційною українською владою та населенням півострова.

Кримськотатарське населення, відрізнялося чіткою національною ідентичністю та прагненням до збереження власної культурної та релігійної самобутності. Кримські татари зберігали вірність своїй рідній мові, ісламській релігії та традиціям, що виокремлювало їх серед інших етнічних груп регіону. Попри спроби інтеграції до українського суспільства, кримські татари часто відчували себе соціально та політично маргіналізованими, що ускладнювало їхню адаптацію та сприяло збереженню етнічних і релігійних розмежувань з іншими групами.

Розбалансованість соціальної структури регіону посилювалася економічною нерівністю між етнічними групами. Кримські татари, через історичні обставини та вимушене переселення, займали менш привілейоване соціально-економічне становище порівняно з російським та українським населенням. Багато представників кримськотатарської спільноти стикалися з труднощами в отриманні роботи та забезпеченні власних соціальних прав. Це посилювало їхню ізолюваність і створювало сприятливі умови для політичних маніпуляцій з боку зовнішніх сил, насамперед росії, яка використовувала міжетнічні протиріччя для дестабілізації ситуації.

Етноконфесійна ситуація в Криму також відігравала важливу роль у загальному контексті напруженості в регіоні. Переважна більшість росіян та українців на півострові ототожнювали себе з православною вірою, що ще більше зміцнювало їхню культурну єдність. Кримські татари, навпаки, були здебільшого мусульманами, що додавало ще одну лінію розподілу між етнічними та релігійними спільнотами. Релігійна ідентифікація часто використовувалася для політичної мобілізації як серед православного населення, так і серед мусульманської громади.

Релігійний фактор відігравав значну роль у соціально-економічному та політичному житті Криму напередодні анексії. Поліетнічний і поліконфесійний характер регіону робив його унікальним у структурі України, але водночас створював умови для напруженості та конфліктів, особливо у контексті міжетнічних і релігійних відносин. Співіснування різних релігійних громад у Криму – православних християн, мусульман, протестантів та інших – відображало складну багатовимірну соціальну структуру регіону, яка суттєво впливала на формування його політичного середовища.

Основною релігійною конфесією серед етнічних росіян у Криму була Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП). УПЦ МП мала потужний вплив на російськомовне населення, не лише задовольняючи духовні потреби, але й виконуючи роль ідеологічної інституції, що сприяла поширенню проросійських настроїв. Православ'я для багатьох росіян у Криму виступало не тільки як релігія, але й як символ культурної та політичної єдності з росією. З огляду на це, УПЦ МП стала важливим інструментом у політичній боротьбі за вплив у регіоні. Вона використовувала релігійний наратив для підкріплення ідей російської ідентичності Криму, що сприяло розколу в суспільстві та підтримці анексії.

З іншого боку, іслам був домінуючою релігією серед кримських татар – третьої за величиною етнічної групи в Криму. Для кримських татар релігія мала не лише духовне значення, але й відігравала важливу роль у збереженні національної ідентичності після депортації та повернення на батьківщину.

Ісламські релігійні установи та лідери часто підтримували кримськотатарський національний рух і виступали за збереження територіальної цілісності України. Релігія в цьому контексті стала ще одним фактором конфлікту між кримськотатарською меншиною та проросійськими силами, оскільки релігійна ідентифікація перепліталася з політичною боротьбою за права і статус кримських татар у Криму.

Міжрелігійні відносини в Криму до 2014 року загалом залишалися відносно стабільними, але існували певні напруженості, особливо між мусульманською та православною громадами. Кримські татари, які повернулися на півострів після депортації, часто відчували дискримінацію як через свій національний статус, так і через релігійну приналежність. Відносини між цими громадами ускладнювалися питаннями повернення землі та реституції, адже багато земельних ділянок, що належали кримським татарам до їхньої депортації, були зайняті російськими чи українськими поселенцями під час радянського періоду. Відповідно, земельні суперечки, поєднані з релігійними та національними питаннями, підсилювали напруженість у регіоні.

Відзначимо, що вплив радикальних релігійних рухів у Криму перед анексією також зростав. Наприклад, аналітики відзначають посилення ісламістських угруповань, які діяли не лише серед кримськотатарської громади, але й у ширших мусульманських колах регіону. Радикалізація деяких мусульманських груп відбувалася в умовах тривалої дискримінації та соціальної ізоляції, що підживлювало релігійно-політичні настрої. Такі угруповання використовували іслам для мобілізації проти влади та проросійських елементів, що ставило їх у конфлікт з основною частиною населення, зокрема з православними росіянами. У свою чергу, проросійські сили використовували це для підсилення аргументів на користь анексії, заявляючи про загрозу з боку ісламських екстремістів.

Іншим важливим аспектом релігійної ситуації у Криму напередодні анексії була роль релігійних установ як каналів для зовнішнього впливу. Зокрема, росія активно підтримувала Українську православну церкву московського патріархату

як інструмент для поширення свого культурного та політичного впливу. Церква не лише здійснювала релігійне обслуговування населення, але й брала участь у політичних процесах, зокрема, підтримуючи проросійських політиків і організації. Таким чином, релігійний фактор став одним із ключових інструментів, що використовувався для легітимізації ідеї анексії та підтримки проросійських настроїв у регіоні.

Роль релігійних інституцій у формуванні ідентичності кримчан також була надзвичайно важливою. Православна ідентичність, підкріплена Українською православною церквою московського патріархату, стала своєрідним культурним і політичним мостом між кримськими росіянами та росією. З іншого боку, кримські татари бачили в ісламі засіб для збереження своєї ідентичності та протистояння асиміляційним процесам, що здійснювалися як радянською владою в минулому, так і проросійськими силами на момент анексії. Це протистояння релігійних ідентичностей створювало сприятливий ґрунт для виникнення конфліктів на релігійній основі.

Водночас, протестантські громади Криму, хоча і складали меншість, також відігравали важливу роль у релігійній палітрі регіону. Протестанти, зокрема баптисти та п'ятидесятники, мали відносно невеликий вплив, але активно працювали серед місцевого населення. Їх діяльність, як правило, була спрямована на соціальну допомогу та просвітницьку роботу, і вони здебільшого залишалися осторонь політичних процесів. Однак після анексії багато протестантських громад зазнали утисків з боку російської влади, що сприймала їх як потенційну загрозу через їхні міжнародні зв'язки та незалежність від московського патріархату.

Отже, релігійний фактор у Криму був важливим елементом, що впливав на соціально-економічну та політичну ситуацію в регіоні. Православна церква московського патріархату мала значний вплив на російське населення, підсилюючи проросійські настрої та сприяючи анексії. Іслам був ключовим фактором у збереженні національної ідентичності кримських татар і їхній боротьбі за права. Однак релігійні суперечки та напруженість між різними

релігійними громадами посилювали загальну нестабільність у регіоні, що робило його вразливим до зовнішнього втручання і підготувало ґрунт для анексії.

У Криму перед анексією спостерігалось формування двох основних ідентичностей: проросійської слов'янської спільноти та кримськотатарської спільноти. Проросійська спільнота домінувала як у політичному, так і в культурному аспектах, посилюючи залежність регіону від росії та створюючи сприятливі умови для реалізації політики анексії. Кримські татари, з їхньою самостійною культурною ідентичністю, не підтримували інтеграції з росією, однак їхня роль у політичному житті автономії була обмеженою через чисельну та економічну нерівність.

Отже, етнічні, демографічні та релігійні фактори суттєво вплинули на ставлення кримчан до питань безпеки та формування їхніх політичних орієнтацій. Росіяни і частина українців сприймали росію як гаранта безпеки і були схильні підтримувати ідею відокремлення Криму від України. У той же час, кримські татари і проукраїнські українці виступали за збереження територіальної цілісності України, вбачаючи в цьому гарантію своєї безпеки і захисту від репресій. Ці розбіжності в ставленні до питань безпеки стали одним із ключових факторів, що сприяли подальшій політичній кризі та анексії Криму.

Таким чином, соціальна структура, демографічна ситуація та етноконфесійні відмінності в Криму напередодні анексії створювали сприятливе середовище для виникнення конфлікту. Політичні маніпуляції, економічні проблеми, міжетнічні та релігійні розбіжності перетворили Крим на зону підвищеного ризику, що врешті-решт призвело до втрати Україною контролю над регіоном [70, с.155].

2.2 Вплив медіа на соціально-психологічну атмосферу в АРК і політичні орієнтації населення.

Вплив медіа на соціально-психологічну атмосферу в Автономній Республіці Крим (АРК) і політичні орієнтації населення напередодні анексії був надзвичайно потужним та мав вирішальне значення для формування проросійських настроїв і підтримки дій російської федерації. Як вказує Юлія Тищенко, медіа простір у Криму був глибоко фрагментований і вразливий до зовнішнього інформаційного впливу, що значно впливало на соціальну атмосферу і політичні погляди мешканців півострова [33, с. 80].

Одним із ключових аспектів впливу медіа було домінування російських ЗМІ, які активно транслювали проросійські наративи, зокрема ідеї «руського мира», критику України та просування тез про необхідність відокремлення Криму від України. Російські медіа, які значною мірою контролювали інформаційний простір півострова, формували сприйняття реальності мешканців регіону через призму проросійської пропаганди. Значна частина кримського населення довіряла саме російським джерелам інформації, що зумовило спотворене розуміння політичної ситуації в Україні та міжнародних процесів. За даними досліджень, які наводить Ю. Тищенко, значна кількість кримчан отримували інформацію виключно з російських телеканалів та газет, що значно впливало на їхні політичні орієнтації та світогляд.

Окрім традиційних медіа, важливу роль у впливі на соціально-політичну атмосферу в Криму відігравали соціальні мережі та інтернет-платформи, через які поширювалися фейкові новини та дезінформація [52]. Російські інформаційні операції були спрямовані на підсилення недовіри до української влади, дискредитацію євроінтеграційних процесів та пропаганду ідей федералізації. Інформаційна кампанія в соціальних мережах акцентувала увагу на «загрозі з боку українських націоналістів», чим підживлювала страхи та занепокоєння серед проросійськи налаштованого населення Криму. Це сприяло посиленню сепаратистських настроїв, зокрема через формування уявлень про «загрозу» з

боку Західної України, а також через створення образу росії як захисника інтересів російськомовного населення.

Іншим важливим аспектом інформаційного впливу було використання історичних наративів, що формували викривлену картину історії Криму. Російські медіа активно експлуатували ідеї про історичну належність Криму до росії та нелегітимність передачі півострова Україні в 1954 році. Ці наративи мали особливий резонанс серед старшого покоління кримчан, яке ідентифікувало себе з радянською спадщиною та було схильне до підтримки відновлення «історичної справедливості» шляхом приєднання до росії. У той час, як українські медіа не мали такого впливу на кримську аудиторію, російські медіа успішно формували історичну ідентичність, орієнтовану на росію.

Важливу роль у формуванні соціально-психологічної атмосфери також відігравали місцеві кримські медіа, багато з яких фінансувалися або контролювалися проросійськими силами. Ці медіа використовували свої платформи для поширення проросійської риторики та критики української влади. У свою чергу, українські ЗМІ мали обмежений доступ до кримської аудиторії через адміністративні та фінансові перепони, а також через низький рівень довіри до них серед місцевого населення. Як наслідок, інформаційний простір Криму до анексії залишався значною мірою під впливом російських ЗМІ, які сприяли посиленню антиукраїнських настроїв.

Ю. Тищенко також зазначає, що вплив російських медіа посилювався через відсутність ефективної інформаційної політики з боку української держави. Україна не змогла створити сильний інформаційний контент, який би протидіяв російській пропаганді та зміг ефективно впливати на політичні орієнтації кримчан. Це призвело до того, що місцеве населення, особливо етнічні росіяни, сприймало українську владу як слабку та не здатну захистити їхні інтереси. Недовіра до Києва підкріплювалася інформаційними кампаніями, які створювали образ української держави як корумпованої, слабкої та некомпетентної.

Окрему роль відіграли також кримські татарські медіа, які намагалися протистояти проросійському інформаційному впливу та захищати позицію збереження територіальної цілісності України. Проте їх вплив був обмежений через відсутність достатніх ресурсів та обмежену аудиторію. Водночас, кримськотатарські медіа стикалися з дискримінаційною політикою з боку місцевої проросійської влади, що додатково ускладнювало їхню діяльність.

Анатолій Ткачук, экс заступник Міністра регіонального розвитку та будівництва України, вказував на особливий вплив ЗМІ на ситуацію в Криму: «Жодна українська область, навіть Донбас з проблемами шахт і рештою, не має стільки програм, скільки має Крим. Але соціологія показує, що всі ці програми не ведуть до покращення іміджу України у Криму. Про що це свідчить? Напевно, про те, що намагатися долучити Крим до України – хибна політика. Це Україна максимальною мірою має бути присутня у Криму. Тобто, навпаки – не Крим має прийти до України, а Україна – до Криму. Вона є достатньо великою і має достатньо ресурсів, щоб це зробити. Звичайно, це має бути зроблено правильно. Так, багато для Криму робить росія – і це, природно, зумовлює проросійські настрої. Тим часом, обсяги фінансових ресурсів, які вкладаються у Крим Україною, є набагато більшими. Проте, Україна будує газопроводи, водогони, школи, а російські програми передбачають створення ЗМІ, надання грантів для отримання вищої освіти – тобто те, що формує слово – слово, яке надалі призводить до зародження конфлікту. Я думаю, що зміна пріоритетів є тут надзвичайно важливою» [32, с.78].

Інформаційні уподобання жителів Криму напередодні анексії відігравали ключову роль у формуванні політичних поглядів і впливали на соціально-політичну атмосферу в регіоні. Згідно з аналітичними даними Центру Разумкова, фрагментованість інформаційного простору Криму, а також його вразливість до зовнішніх впливів створювали сприятливі умови для маніпуляцій громадською думкою з боку зовнішніх сил, зокрема росії.

Одним з головних аспектів інформаційного простору в Криму була домінуюча присутність російських медіа. Значна частина населення Криму

отримувала інформацію з російських телеканалів, що мали високий рівень довіри серед місцевих жителів. Водночас, українські медіа не мали такого впливу на кримську аудиторію, і їхнє сприйняття було обмежене через культурно-лінгвістичні відмінності та обмежену доступність українських джерел інформації.

Дані опитувань Центру Разумкова свідчать про те, що російські телеканали були основним джерелом інформації для більшості жителів Криму, особливо для етнічних росіян. Це впливало на формування їхніх політичних поглядів, оскільки російські ЗМІ висвітлювали події в Україні через призму політики Кремля, що сприяло зміцненню проросійських настроїв та створювало негативне ставлення до української держави та її євроатлантичного курсу.

Серед інших джерел інформації, важливе місце посідали місцеві кримські медіа, які також значною мірою перебували під впливом російської пропаганди. Локальні медіа в Криму часто дублювали наративи, які поширювалися через російські телеканали та новинні портали, тим самим підсилюючи проросійські настрої в регіоні. Важливо зазначити, що в кримському інформаційному просторі фактично не існувало збалансованого відображення позицій, альтернативних російським.

На відміну від українських ЗМІ, які намагалися пропагувати українські державні інтереси та перспективи інтеграції України до Європейського Союзу, російські медіа активно підживляли довіру до таких ідей серед кримського населення. Це призводило до загострення внутрішньоетнічних та політичних розбіжностей в регіоні, розколу суспільства за культурними та ідеологічними ознаками.

Важливим елементом інформаційної картини Криму було також використання інтернет-ресурсів. Однак і тут простежувалася тенденція до домінування проросійських джерел. Багато інтернет-видань, популярних серед кримчан, були афілійовані з російськими медіа, або відтворювали їхні матеріали, що додатково зміцнювало проросійські позиції серед аудиторії.

Росія активно використовувала медіа, особливо соціальні мережі, як потужний інструмент для формування політичних настроїв і соціально-психологічної атмосфери в Криму напередодні анексії 2014 року. Дж. Бейкер [41], аналізуючи використання росією соціальних медіа в Криму, наголошує, що інформаційні стратегії Кремля були націлені на посилення проросійських настроїв серед кримчан через маніпуляції та дезінформацію, й використовувалися як зброя.

Основним джерелом впливу стали соціальні мережі, зокрема «Vkontakte» та «Facebook», де росія активно використовувала тактику створення фейкових новин та поширення пропаганди. Одним із ключових елементів цієї стратегії було нав'язування населенням меседжу про загрозу з боку нової української влади. Російські медіа широко висвітлювали події Євромайдану як захоплення влади «фашистами» і «радикалами», що нібито несло небезпеку для російськомовного населення Криму. Ця дезінформаційна кампанія мала на меті мобілізувати кримчан на підтримку ідеї захисту своїх прав через приєднання до росії.

Одним із найбільш впливових інструментів росії в цій інформаційній війні були так звані «тролі» – фейкові акаунти в соціальних мережах, що систематично поширювали проросійські погляди та дискредитували українську владу. Ці акаунти поширювали сфабриковані новини про насильницькі дії українських націоналістів, які нібито загрожували життю та безпеці кримчан. Цей метод, спрямований на розпалювання страху, значно вплинув на емоційний стан населення, викликаючи паніку та недовіру до українських джерел інформації.

Важливим аспектом кампанії впливу було використання російських телеканалів і традиційних медіа. Висвітлення подій у Криму на російських каналах, таких як «Россия 24», було спрямоване на демонізацію української влади та її прихильників. Такі сюжети активно просуvalи наративи про загрозу для російськомовного населення з боку українських «екстремістів», що створювало відчуття загрози та підштовхувало до підтримки анексії.

Поширення проросійських меседжів через соціальні мережі та традиційні медіа охоплювало близько 82% кримчан, які регулярно користувалися інтернетом, зокрема соціальними платформами. Використання маніпулятивних методів в онлайн-просторі дозволило росії значно посилити підтримку анексії серед населення, особливо серед молоді, яка була найбільш активною у користуванні соціальними мережами.

Загалом, соціальні медіа стали ефективним інструментом для росії в організації інформаційної кампанії, яка не тільки поширювала дезінформацію, але й сприяла формуванню проросійської ідентичності серед кримчан. Вони перетворилися на платформу для впровадження страху та ненависті до української держави, що сприяло створенню атмосфери невизначеності та підтримки дій росії з анексії півострова.

Фрагментованість кримського інформаційного простору також полягала у тому, що інформаційні канали, які отримували різні етнічні та соціальні групи, значно відрізнялися. Наприклад, кримські татари, які складали значну частину населення півострова, в основному зверталися до власних медіа, що висвітлювали проблеми їхньої громади та підтримували українську державність. У той же час, російськомовне населення Криму здебільшого орієнтувалося на російські ЗМІ, які мали суто проросійське спрямування.

Загалом, інформаційні уподобання кримчан перед анексією мали значний вплив на їхні політичні орієнтації. Великий обсяг інформації, яку отримували жителі півострова, був спрямований на підтримку ідей «русского мира» та підриг довіри до української держави. Це створювало сприятливе середовище для формування сепаратистських настроїв та стало одним з чинників, що підготували громадську думку до прийняття анексії Криму росією.

Таким чином, контроль над інформаційним простором Криму був однією з ключових стратегій росії для маніпулювання суспільною свідомістю на півострові. Нездатність України забезпечити ефективну конкуренцію в інформаційному полі та створити доступні українські медіаресурси для кримчан призвела до того, що більшість населення залишалася під впливом російських

інформаційних потоків. Це, своєю чергою, вплинуло на легітимацію анексії Криму в очах значної частини його населення.

Важливість цього аспекту полягала в тому, що медіа формували не лише політичні орієнтації, але й соціально-психологічну атмосферу в регіоні, підсилюючи розділення між етнічними та культурними групами, які проживали на півострові. Інформаційні уподобання кримчан напередодні анексії демонструють, наскільки важливою є роль медіа у формуванні політичної культури та забезпеченні інформаційної безпеки в умовах гібридної війни [59].

Ігор Жданов, президент аналітичного центру «Відкрита політика» констатував: «Протягом 2004-2008 рр. в автономії відбулася консервація суспільних негативних антиукраїнських настроїв. А суспільні настрої значною мірою формуються завдяки інформаційній політиці. Кримські телебачення та радіостанції транслюють переважно російськомовні програми, які часто мають антиукраїнську спрямованість. Як видно з результатів дослідження: 81% опитаних заявили, що вони особисто не стикалися з проявами насильницької українізації, але вони вірять, що це відбувається. Така ситуація свідчить, що у Криму створено віртуальний інформаційний простір. І це треба враховувати. Дійсно, в Україні існує свобода слова, і забороняти діяльність будь-яких ЗМІ через те, що вони пропагують якісь ідеї, не пов'язані з загрозами національній безпеці, – це безглуздя, яке викличе лише опір. У Криму має бути сформований конкурентоспроможний інформаційний продукт, український за суттю. Він може бути не обов'язково україномовний, принаймні на початковому етапі, оскільки україномовний варіант може викликати відторгнення. Важливіше – просувати українські ідеї, аніж створювати чергову газету чи телеканал, які не користуватимуться на півострові попитом» [12, с.79].

У період незалежності України з 1991 року, в Криму діяла значна кількість місцевих українських медіа. Вони представляли різні політичні погляди та надавали платформу для обговорення національних і регіональних питань. Проте з часом російські медіа поступово збільшували свій вплив, особливо після 2010

року, коли до влади в Україні прийшов В. Янукович, який провадив політику, спрямовану на зближення з росією.

Під час Євромайдану і після втечі В. Януковича з України в лютому 2014 року, російські медіа та їхні кримські партнери почали активну кампанію дезінформації. Вони використовували традиційні та соціальні медіа для поширення наративів, що виправдовували анексію. Російські медіа зображали нову українську владу як «фашистську» та «нелегітимну», намагаючись налаштувати кримчан проти Києва і підштовхнути їх до підтримки анексії. Ця кампанія включала створення та поширення фейкових новин, маніпуляції з відео та фотографіями, а також використання ботів і тролів для поширення проросійських наративів у соціальних мережах.

Проросійські наративи, що домінували в кримських медіа, допомогли легітимізувати російську інтервенцію в очах місцевого населення. Інформація про «дружню допомогу» росії та необхідність захисту російськомовного населення створювала уявлення про правомірність таких дій та підтримку анексії.

Зміни у тематиці кримських ЗМІ напередодні анексії Криму мають важливе значення для розуміння процесів, що вплинули на формування громадської думки серед населення Криму. Аналізуючи публікації від Open Society Foundations та USAGM, можна виділити кілька ключових аспектів, які визначили зміни в медійному просторі Криму з початку Революції Гідності до проведення референдуму.

На початку Євромайдану кримські медіа активно висвітлювали події в Києві, зосереджуючись на протестах та політичних кризах. Відкриті суспільні медіа, такі як «Ukrainska Pravda» та «Hromadske TV», повідомляли про корупцію в уряді В. Януковича та підтримку громадянського суспільства, що сприяло розширенню протестів. Однак, згодом відбулося зміщення акцентів у кримських ЗМІ на негативні наслідки протестів, що почало формувати у кримчан відчуття нестабільності та небезпеки від нової української влади [66].

З початком військової операції з анексії в лютому 2014 року, російські сили створили інформаційний вакуум у Криму, блокуючи українські телеканали і радіостанції. Вони замінили їх російськими аналогами, що дозволило контролювати інформаційні потоки і впливати на громадську думку. Це створило ситуацію, коли кримчани отримували інформацію виключно з російських джерел, які постійно трансливали меседжі про необхідність приєднання до росії.

До анексії Криму в березні 2014 року медіа-простір півострова був багатограним, відображаючи різноманітність його населення та політичних поглядів. Основними складовими ЗМІ були українські, російські та кримськотатарські медіа, кожне з яких мало свої особливості та аудиторію.

Українські медіа активно працювали в Криму, охоплюючи значну частину населення. Основними каналами були державний телеканал «УТ-1» та комерційні канали «Інтер», «1+1», «СТБ». Присутні також були українські газети та радіостанції, такі як «Кримська світлиця» і «Чорноморська ТРК». Вони переважно підтримували проукраїнські настрої та пропагували єдність з Україною.

Російські ЗМІ також мали значний вплив на медіа-простір Криму. Телеканали, такі як «Первый канал», «россия 1» та «НТВ», були доступні через кабельне телебачення та супутники. Вони активно просували російську точку зору, підтримуючи проросійські настрої серед частини населення. Газети та радіостанції, як-от «Комсомольская правда», «московский комсомолец» і радіо «Маяк», доповнювали цей медіа-напрямок.

Особливе місце займали кримськотатарські медіа, такі як телеканал «АТР», газета «Авдет», радіостанція «Мейдан». Вони відігравали важливу роль у підтримці та збереженні культурної ідентичності кримських татар, активно виступали за права цього народу та збереження Криму у складі України.

Після анексії Криму росією в 2014 році відбулися кардинальні зміни у складі та функціонуванні ЗМІ. Більшість українських медіа були витіснені або закриті.

Російські медіа отримали монополію на інформаційний простір півострова, запровадивши жорстку цензуру та контроль.

Українські ЗМІ зазнали серйозних репресій. Телеканали, як-от «Чорноморська ТРК», були закриті, а журналісти переслідувались. Кримськотатарські ЗМІ також опинились під тиском. Телеканал «АТР» був змушений припинити мовлення на території Криму через відмову у перереєстрації за російським законодавством. Журналісти стикалися з погрозами, арештами та іншими формами переслідувань.

На зміну українським та незалежним медіа прийшли російські державні канали та пропагандистські ресурси. Вони стали основними джерелами інформації для населення, активно пропагуючи політику Кремля. Газети та радіостанції, які працювали під контролем російських властей, також дотримувалися офіційної лінії.

Ці зміни мали значний вплив на суспільну думку в Криму. Пропаганда, що поширювалась через контрольовані ЗМІ, сприяла формуванню проросійських настроїв і виправдовувала анексію Криму. Обмеження свободи слова та знищення незалежних медіа призвели до інформаційної ізоляції півострова, що ускладнило доступ до об'єктивної інформації. Ситуація із медіа в Криму до та після анексії демонструє, як кардинально можуть змінитися інформаційні ландшафти під впливом політичних подій та державного контролю. До анексії медіа-простір був багатогранним та різноманітним, тоді як після 2014 року він перетворився на інструмент пропаганди та контролю, позбавлений плюралізму та свободи слова [55].

Водночас, згідно зі звітом Інституту інноваційного врядування (ІІГ) [65], основним каналом інформаційного впливу росії в Україні є Telegram-канали, через які поширюються корисні для росії наративи. Це свідчить про використання росією «м'якої сили» для поширення своїх ідеологічних і політичних цілей у сучасних інформаційних війнах. Звіт аналізує стратегії росії щодо поширення наративів і здійснення впливу в різних європейських країнах для виправдання та антиципації своїх дій, зокрема стосовно України. Він

детально описує, як росія адаптувала пропаганду до контексту суспільств Німеччини, Франції, Італії та України, використовуючи масштабні кампанії дезінформації для посилення поляризації та підриву демократичного дискурсу.

М. Суслов оперує у науковому дискурсі поняттям «цифрової геополітики», це спосіб, яким громадяни включаються у геополітичні дискусії та, отже, у геополітичні дії. Зокрема, він аналізує парадокс «цифрового позбавлення влади»: з одного боку, цифрове середовище сприяє політичній активності, але, з іншого боку, геополітичний спосіб мислення позбавляє влади, оскільки створює світогляд, згідно з яким особисте політичне залучення менш важливе, ніж «національні інтереси», «великі геополітичні ігри» та «зіткнення цивілізацій» [30, 692]. Виходячи з цього парадоксу, М. Суслов стверджує, що соціальні мережі дають можливість прокремлівським користувачам фактично брати участь у анексії Криму, активно виражаючи свою позицію у відношенні до своїх геополітичних противників.

У той же час перетин геополітики та нових медіа породжує культуру «цинічного розуму». М. Суслов вважає геополітичну іронію та тролінг популярними прийомами «цинічного розуму», спрямованими на боротьбу із західними цінностями. Однак держава не може контролювати «цифрову іронію», щоб вона не перетворилася на зброя проти Кремля, яке висміює ініціативи прокремлівських урядів. У підсумку, автор констатує, що «хештег «Крим наш» практично повністю став об'єктом насмішок опозиції, яка викликає сміх, прив'язуючи цей хештег до новин про розлади, такі як зниження курсу рубля або поламана каналізаційна труба в провінційному містечку».

Окремо зупинимося на можливості російських ЗМІ вплинути на громадську думку щодо конфлікту в Криму через процес праймінгу, тобто формування фіксованих установок через неусвідомлений вплив [75, с.669]. У цьому контексті, важливі висновки можуть стосуватися того, як медійне висвітлення формувало сприйняття легітимності анексії, змінювало громадську думку, збільшувало відчуття загрози або страху перед зовнішніми силами, та визначало роль праймінгу у формуванні ставлення до конфлікту.

Особливо цікавим є виявлення того, як пропаганда могла використовувати певні теми або наративи для підготовки громадськості до певного сприйняття конфлікту, зокрема, підкреслюючи потребу в оборонній анексії або представляючи її як відповідь на зовнішні загрози. Також цінним виявленням може бути аналіз ефективності цих медійних стратегій порівняно з іншими факторами, які могли впливати на громадську думку, включаючи економічні умови та національний ідентитет. Розуміння цих аспектів дозволяє глибше оцінити, як російська пропаганда могла маніпулювати громадською думкою щодо конфлікту в Криму, підкреслюючи важливість критичного аналізу медійного висвітлення у конфліктних зонах [43, с.19].

Росія використовувала інформаційну стратегію, залучаючи міжнародні медіа для підтримки своїх дій у Криму та під час конфлікту на сході України [69]. Ця стратегія охоплювала декілька аспектів. Росія активно працювала над формуванням наративу в міжнародних медіа, який би підтримував її дії або представляв їх у більш вигідному світлі. Це включало поширення інформації, що підкреслювала політичну нестабільність в Україні, а також представлення анексії Криму та підтримки сепаратистів на сході України як дій, спрямованих на захист прав російськомовного населення. Канали, такі як RT (раніше Russia Today), використовувалися для трансляції російської точки зору міжнародній аудиторії. Ці канали активно освітлювали події в Україні, пропонуючи альтернативну версію подій, яка часто суперечила освітленню західними медіа. Росія також використовувала інтернет і соціальні мережі для поширення свого погляду на українську кризу і анексію Криму. Це включало використання тролів та ботів для поширення пропаганди та дезінформації, а також для впливу на громадську думку в різних країнах. У деяких випадках росія обмежувала доступ журналістів до конфліктних зон або військових операцій, контролюючи таким чином потік інформації. Це допомагало управляти наративом, представляючи події у світлі, яке сприятливе для російських інтересів. Інформаційна стратегія росії є комплексною і включає використання міжнародних ЗМІ, державних

інформаційних каналів, інтернету та соціальних мереж для формування громадської думки та підтримки своїх зовнішньополітичних цілей.

Для визначення стратегій впливу сучасної інформаційної війни у Криму, зясуємо як медіа впливали на соціально-психологічну атмосферу в АРК та політичні орієнтації населення напередодні анексії Криму.

Однією з основних стратегій впливу, яку використовувала росія, була інформаційна війна через масові медіа та пропаганду. Військові операції з анексії супроводжувалися продуманою медійною кампанією, яка грала ключову роль у формуванні думки про легітимність дій росії та неспроможність української держави контролювати півострів. росія використовувала як традиційні медіа, так і соціальні мережі для просування власного наративу про події в Криму, поширюючи ідеї про загрозу з боку «націоналістичних сил» в Україні, які нібито становили небезпеку для російськомовного населення Криму.

Одним із головних меседжів, який активно просувався російськими медіа, було переконання, що «націоналісти» та «фашисти» у Києві захопили владу після Євромайдану, а російськомовне населення Криму потребує захисту. Як відзначають автори, цей меседж був потужним засобом для мобілізації проросійських сил в АРК і використовувався, щоб виправдати втручання росії та подальшу анексію. Інформаційна кампанія зосереджувалася на викривленні подій, акцентуючи увагу на нібито нелегітимності нової української влади та її небажанні забезпечити права російськомовних громадян.

Важливу роль у медійній війні відігравали соціальні мережі, які використовувалися для поширення дезінформації та нагнітання страху серед населення Криму. За словами авторів, росія активно застосовувала емоційні меседжі, які викликали «ірраціональну злість» серед кримських росіян, подаючи конфлікт у простих термінах «добра та зла». Окремі повідомлення, зокрема через соціальні мережі, сприяли підвищенню напруженості та відчуженості між українським та російськомовним населенням Криму.

Інша важлива стратегія, яку використовувала росія, полягала в маніпуляції історичними фактами для виправдання своїх дій. Зокрема, російські медіа

активно поширювали думку, що передача Криму Україні в 1954 році була «історичною помилкою», і що Крим завжди був «невід'ємною частиною росії». Ці історичні аргументи стали важливим елементом для створення відчуття легітимності анексії серед населення Криму та міжнародної спільноти.

Поряд із просуванням проросійських меседжів, росія активно використовувала медіа для дискредитації України як держави. Медіа кампанії зосереджувалися на тому, щоб показати Україну як слабку та неспроможну державу, яка не може забезпечити безпеку своїм громадянам, зокрема російськомовному населенню. Крім того, нову українську владу часто зображували як нелегітимну та підконтрольну Заходу, що додатково підсилювало антиукраїнські настрої в Криму.

Медіа та інформаційні операції росії мали вирішальний вплив на політичні орієнтації населення Криму перед анексією. Використовуючи комплексну стратегію дезінформації, емоційні меседжі та історичні маніпуляції, росія змогла створити сприятливу атмосферу для проведення анексії без значного опору з боку місцевого населення. Політичні орієнтації населення були сформовані під впливом проросійської інформаційної кампанії, яка змістила акценти з економічних та соціальних проблем на питання безпеки та культурної ідентичності [56].

Отже, соціально-політична та етноконфесійна структура Криму напередодні анексії російською федерацією у 2014 році створювала передумови для виникнення напруги та конфліктів. Домінування російського населення, значна роль російської мови як засобу комунікації, а також історичні та культурні зв'язки з росією сприяли формуванню проросійських настроїв.

Значний вплив на соціально-психологічну атмосферу та політичні орієнтації населення відіграли медіа. Російські інформаційні кампанії активно формували наративи про «захист російськомовного населення» та нелегітимність української влади. Використання історичних аргументів і дезінформації дозволило росії мобілізувати підтримку серед місцевого населення.

Кримські татари, як третя за чисельністю етнічна група, відігравали важливу роль у збереженні культурної ідентичності та виступали за територіальну цілісність України. Проте їхній вплив був обмежений через дискримінацію та соціально-економічні бар'єри.

Загалом, багатонаціональний і поліконфесійний склад населення Криму разом із впливом медіа стали вирішальними факторами, які створили сприятливий ґрунт для анексії півострова. Анексія стала наслідком комплексного впливу соціально-демографічних, культурних та інформаційних чинників, які були вміло використані росією в рамках гібридної війни.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В АРК НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

3.1. Внутрішньополітичні чинники політичної кризи та втрати контролю над територією Криму.

Для статусу Криму та українсько-російських відносин мало важливі наслідки самопроголошення російською федерацією правонаступницею СРСР. Створення Кримської автономії в 1921 році та її відновлення в 1991 році було відображенням складності політичного ландшафту регіону. Коренізація, введена більшовиками, мала на меті залучення національних меншин до управління, але також служила інструментом для зміцнення більшовицької влади. Передача Кримської області з РРФСР до УРСР у 1954 році була сприйнята як адміністративний акт, але пізніше використовувалася реваншистськими силами в росії як ідеологічний аргумент проти України, росія вважала, що Севастополь завжди був частиною росії, навіть після передачі Криму Україні. На початку 90-х років у Криму відбувалася боротьба за автономію та сепаратизм, оскільки місцеве керівництво прагнуло розширити свої повноваження та зміцнити зв'язки з росією. Це призвело до зростання напруженості між Україною та росією. Події, такі як обіцянка членства України у НАТО в 2008 році, а також наміри України щодо інтеграції з ЄС, викликали реакцію росії, яка сприяла подальшому погіршенню відносин між країнами і в кінцевому підсумку призвело до анексії Криму росією у 2014 році.

Створення колоніального міфу про «історично російський Крим» значною мірою сприяло замовчуванню та стиранню з історії фактів вигнання та расової дискримінації корінного населення Криму, зокрема кримських татар. Цей міф базується на наративі, який просуває ідею про мирне включення Криму до складу російської імперії без порушення життя місцевого населення, і водночас пропагує ідею про те, що імперія принесла на півострів культуру та цивілізацію. Даний міф [29] сприяв формуванню сприйняття Криму як «історично

російського», що базується виключно на здатності росії домінувати у трактуваннях минулого та сучасних подій. Контроль над історією та її інтерпретацією дозволяє колонізуючій державі визначати «історичну правду». В результаті, цей колоніальний міф згладжує наратив російського володіння Кримом, базуючись на здатності імперії стирати історію вигнання та расової дискримінації з історичних записів.

Вплив нелегальних політичних акторів на політичний процес в Криму до 2014 року включав діяльність організацій, які діяли поза межами офіційного політичного поля, включно з екстремістськими групами та організаціями, що мали прямі або непрямі зв'язки з російським урядом або російськими націоналістичними рухами. Ці актори здійснювали тиск на місцеву політику, сприяли розпалюванню міжетнічних напружень та створювали атмосферу нестабільності, що, в кінцевому рахунку, стало однією з передумов анексії Криму російською федерацією.

Вже у 1992 році росія поставила під сумнів юридичну силу передачі Криму Україні, вчинену у 1954 році, що само по собі стало викликом для України на державному політичному рівні. Цей акт денонсації і подальші дії можна інтерпретувати як частину ширшої стратегії, спрямованої на підірвання суверенітету України та підготовку до анексії Криму.

Перш за все, конфлікт навколо острова Тузла у 2003 році можна вважати попередженням про майбутні наміри росії щодо Криму. Ця подія виявила зазіхання росії на територіальну цілісність України і перевірила реакцію української влади та міжнародної спільноти [28].

У 2005 році Україна вперше внесла зміни до воєнної доктрини [22], які передбачали поступову інтеграцію країни до євроатлантичної спільноти, включно з НАТО. Це стало частиною зусиль зі зміцнення обороноздатності країни відповідно до стандартів НАТО.

Зміни у воєнній доктрині [4] України у 2010 році, які відбулися після періоду підвищення загрози з боку росії, свідчили про зміну оцінки оборонної стратегії країни. Розвідувальні доповіді та оцінки ризиків, ймовірно, вказували

на зростаючу агресію з боку росії, але, схоже, не були повністю враховані в політичних та військових рішеннях України.

Збройна окупація Криму, яка почалася 20 лютого 2014 року, стала кульмінацією довготривалого процесу, до якого росія готувалася з часів розпаду Радянського Союзу. Віцеадмірал Сергій Гайдук у інтерв'ю [39] для «Крим. Реалії» описує це як активну фазу операції, що тривала з моменту незалежності України, підкреслюючи, що попередні інциденти, такі як конфлікт навколо острова Тузла та воєнні навчання «SEA Бриз», були попередженнями про наміри росії.

Невизнання або недооцінка загарбницьких апетитів росії, на думку С. Гаїдука, стали однією з причин, через яку стало можливим здійснення анексії Криму. Це вказує на складність визначення загрози і вживання ефективних заходів протидії, особливо в умовах геополітичної нестабільності та змінних міжнародних відносин. Після Помаранчевої революції у 2004 році росія активізувала ідеологічний вплив у Криму, підживлюючи проросійські настрої місцевого населення. На території Криму з'явилося багато організацій, що просуvalи російську ідеологію «русского мира», впливаючи на місцеве населення.

Всю ситуацію, що призвела до анексії Криму, можна поділити на три періоди. Перший період є найбільшим, він охоплює час від розпаду СРСР і заснування окремої держави Україна до початку революції Гідності. Другий період починається з початку революції Гідності і закінчується приблизно за тиждень до проведення Кримського референдуму у березні 2014 року. Третій період починається приблизно за тиждень до Кримського референдуму в березні 2014 року і закінчується через півроку після проведення референдуму.

Перший період, найтриваліший, це період впливу та проникнення росії в політичне життя в Україні, яке полягає в глибокому проникненні новин, постійному фінансуванні росією соціальних і політичних проєктів на території Криму, внаштовпуванні мешканцям Криму, що їхньою рідною мовою є російська, їм не

потрібна українська мова, оскільки це штучна мова, вигадана мова, мова, яка не існує.

Ця діяльність може бути оцінена як частина ширшої стратегії «м'якої сили», яку росія використовувала з метою зміцнення свого впливу у пострадянських країнах, особливо в Україні, з акцентом на Крим як стратегічно важливий регіон. Стратегія м'якої сили включає в себе культурну інтеграцію, економічне впливання, інформаційну війну та політичне лобіювання, що має на меті підготувати ґрунт для більш значущих геополітичних маневрів.

Критичний аналіз російської стратегії м'якої сили та її застосування в Україні, особливо в контексті Криму, виявляє її двоїсту природу. З одного боку, ця стратегія демонструє прагнення росії відновити свій вплив в регіоні через культурні та економічні зв'язки. З іншого боку, вона відображає більш глибокі геополітичні амбіції росії щодо переформатування пострадянського простору згідно з власними інтересами.

Значення культури як основи «м'якої сили» росії в контексті її стратегії щодо України, особливо під час довготривалого першого періоду, який веде до анексії Криму, є ключовим елементом у розумінні глибинних причин цього конфлікту. Враховуючи дослідження професора Д. Ная [21, с.287], можна аргументовано стверджувати, що росія використовувала культурну привабливість, політичні цінності, і, зокрема, спільну мову та історичні зв'язки, як м'яку силу для впливу на політичне та соціальне життя в Криму. Цей процес почався задовго до відкритого конфлікту, створюючи умови, за яких анексія була сприйнята деякою частиною населення як відновлення «історичної справедливості». У першому, найтривалішому періоді, що охоплює час від розпаду СРСР до початку подій на Майдані, росія активно працювала над зміцненням свого культурного та політичного впливу в регіоні, використовуючи для цього широкий спектр інструментів «м'якої сили», включаючи медіа, освіту, культурні обміни та економічні відносини.

В контексті Криму, ця політика мала особливі наслідки. Вплив через культурну присутність і пропаганду, спрямовану на мовні та історичні аспекти,

дозволив росії створити серед місцевого населення відчуття культурної та політичної ідентифікації з росією. Це, в свою чергу, полегшило реалізацію анексії в 2014 році, оскільки частина населення сприйняла ці дії як «повернення додому».

Висновок такого аналізу підкреслює важливість розуміння «м'якої сили» не лише як інструменту культурного впливу, але й як засобу політичного та геополітичного маневрування, яке може мати далекосяжні наслідки для міжнародної безпеки та стабільності. В контексті України, це відкриває питання про механізми захисту національного суверенітету та ідентичності в умовах складних зовнішніх викликів.

Другий період перед анексією Криму, доволі короткий, охоплює час від початку революції і до приблизно за тиждень до проведення Кримського референдуму у березні 2014 року. росія сприймає цей період як вікно можливостей, яке можна використати для анексії Криму та Севастополя. Розпочинається період активних дій, який включає спочатку активний інформаційний вплив на жителів Криму та Севастополя, що відповідає повній зміні у ЗМІ на російську риторику. ЗМІ активно розповідають, як добре жити в росії, які високі пенсії отримують російські пенсіонери, як у росії добре ремонтуються дороги, які високі соціальні виплати загалом і для багатодітних матерів, і як усім цим зможуть скористатися і кримчани тепер також, якщо вони приєднаються до росії. Також у цей період можна внести введення російських військ, які росія спочатку не визнавала.

Другий період включає введення російських військових на територію Криму. Протягом цього періоду росія відмовлялася визнавати, що в Крим були введені кадрові російські військові. Офіційно у всіх медіа, як у російських, так і в тих, що працювали на той момент на території Криму, цих військових називали «ввічливі люди». Лише через деякий час після анексії В. Путін визнав, що «ввічливі люди» були кадровими російськими військовими [27].

Використання терміна «ввічливі люди» стало символом прихованої військової інтервенції та ілюструє, як інформаційна війна і маніпуляції у ЗМІ

можуть слугувати інструментом для досягнення політичних цілей. Визнання російським президентом відіграло ключову роль у розумінні міжнародною спільнотою дійсності того, що відбувалося, і стало одним з чітких доказів прямої участі росії у подіях в Криму.

Цей період відображає стратегію росії, спрямовану на збереження публічного образу мирного втручання, в той час як насправді проводилася військова операція з метою анексії частини суверенної території України. Такі дії викликали глибоке занепокоєння в міжнародній спільноті і призвели до серії санкцій проти росії, які були спрямовані на засудження порушення міжнародного права та принципів суверенітету та територіальної цілісності держав.

Цей випадок також відкрив дискусію про механізми міжнародної безпеки, ефективність існуючих угод та необхідність пошуку нових підходів для запобігання подібним кризам у майбутньому. Важливо вивчати та аналізувати події, що призвели до анексії Криму, аби розробити стратегії, які допоможуть міжнародній спільноті краще відповідати на виклики, пов'язані зі збереженням міжнародного миру та безпеки.

Третій етап охоплює кілька днів до проведення референдуму та кілька місяців після проведення референдуму, коли в Крим активно доставлялися спеціалісти з росії, які мали навчати місцевих жителів на керівних посадах, які підтримали анексію території, з метою проведення так званого плебісциту-референдуму. Питання не стосується легальності даного процесу. Цей процес був спрямований виключно на його легітимізацію в очах кримчан та росіян. Подальше, після проведення референдуму, росія вживала заходів, направлених на інтеграцію Криму в політичне та соціальне життя росії, адаптацію діючого законодавства Криму відповідно до російського законодавства, продовження легітимізації анексії території. Підкреслюється не легальність, а саме легітимізація даної ситуації. Всі керівники великих підприємств, адміністрації, судові та виконавчі органи влади були замінені на російських чиновників.

Напередодні анексії Криму політична ситуація [19] на півострові відзначалася значною поляризацією між проросійськими та проукраїнськими політичними силами. Ця поляризація відображалася як у розподілі партій, так і серед місцевих чиновників, які представляли інтереси різних політичних таборів.

Проросійські політичні партії мали значний вплив на регіональну політику Криму протягом багатьох років. Найбільш помітною проросійською партією була «Партія регіонів», яка домінувала в місцевих органах влади, особливо під час президентства В. Януковича, що почалося у 2010 році. Ця партія мала сильні зв'язки з Москвою і активно підтримувала продовження базування Чорноморського флоту росії в Севастополі. Інші проросійські партії, такі як «руський блок» та «російська єдність» під керівництвом Сергія Аксьонова, просували ідею тісніших зв'язків з росією та федералізації України. Ці партії також підтримували ідею відокремлення Криму від України. Напередодні анексії саме «російська єдність» і її лідер С. Аксьонов взяли на себе ключову роль у співпраці з російськими військовими під час захоплення влади в Криму.

Водночас проукраїнські політичні сили на півострові були значно менш впливовими, хоча і представлені, зокрема через такі партії, як «Батьківщина» та «Свобода». Вони мали обмежений вплив у Криму через проросійську орієнтацію більшої частини населення, а також через тиск і переслідування з боку проросійських сил. Політичні діячі та активісти, які підтримували українську державність і протистояли сепаратистським настроям, стикалися з погрозами, тиском і навіть фізичним насильством. Після початку анексії багато з них були змушені виїхати з півострова або втратити свої політичні позиції.

На парламентських виборах 2012 року в Україні, політичні уподобання в Криму та Севастополі відзначалися значною проросійською орієнтацією [1], що проявилось у результатах голосування. Партія регіонів, очолювана тодішнім президентом В. Януковичем, здобула переконливу перемогу в цих регіонах. У Криму та Севастополі Партія регіонів набрала більше 50% голосів, що підтвердило сильний проросійський настрій серед виборців цих регіонів.

Зокрема, у Севастополі Партія регіонів здобула приблизно 46% голосів за партійними списками, а в Криму – близько 52%.

Крім того, важливо відзначити успіх Комуністичної партії України, яка також мала значну підтримку серед проросійського населення півострова. Ця партія посіла друге місце на виборах у Криму та Севастополі, отримавши близько 20% голосів. Партія просуvala ідеї тіснішої співпраці з росією, що знайшло підтримку у виборців, які відчували сильні культурні та історичні зв'язки з рф.

Проукраїнські партії, такі як «Батьківщина» та «УДАР», не змогли здобути значної підтримки серед кримських виборців. Вони набрали значно менше голосів: у Криму та Севастополі їх підтримали лише від 5% до 10% виборців, що підтверджує домінування проросійських настроїв у цих регіонах.

Загалом, результати виборів 2012 року підкреслюють глибоку поляризацію політичних уподобань в Україні, де в Криму та Севастополі переважала проросійська орієнтація, що створило передумови для подальших подій, включаючи анексію Криму у 2014 році.

Щодо чиновників, їх розподіл також відбувався за ідеологічними лініями. Частина чиновників підтримувала центральну українську владу, але значна кількість представників місцевої влади, включаючи кримський парламент і уряд, мали проросійські симпатії. Наприклад, багато чиновників, які підтримували «Партію регіонів», поступово схилялися до співпраці з російськими силами, коли стало зрозуміло, що росія має намір анексувати Крим. Ключовими фігурами серед цих чиновників були, зокрема, С. Аксьонов та В. Константинов, голова Верховної Ради Криму, які зіграли провідну роль у організації та підтримці анексії.

Проукраїнські чиновники намагалися протидіяти цим діям, але їхні зусилля були швидко нейтралізовані через агресивні дії проросійських сил і втручання росії. Наприклад, Меджліс кримськотатарського народу, який підтримував територіальну цілісність України, активно протестував проти

анексії, але не зміг вплинути на розвиток подій у зв'язку з домінуванням проросійських елементів у політиці та адміністрації.

Загалом, на момент анексії Криму політичний ландшафт півострова був домінований проросійськими партіями та чиновниками, які сприяли переходу регіону під контроль росії. Проукраїнські сили були маргіналізовані, що значно ускладнило опір анексії як з боку місцевих політичних акторів, так і з боку центральної української влади.

Дослідження громадської думки, проведене «International Republican Institute (IRI)» [53] в травні 2013 року в Криму, є ключовим для розуміння соціально-політичної ситуації на півострові напередодні анексії російською федерацією. Це дослідження надає детальну картину суспільних настроїв щодо низки важливих питань, включаючи ставлення до української влади, української мови, проукраїнських і проросійських політичних сил, а також перспектив регіонального статусу Криму. Громадська думка, висвітлена у звіті IRI, допомагає пояснити, чому півострів був сприятливим для проведення анексії, і підкреслює той факт, що значна частина населення вже була готова до політичної трансформації.

На момент проведення дослідження Крим залишався регіоном з помітною етнічною та культурною специфікою, де переважало російськомовне населення. Це визначало як культурні орієнтації, так і політичні настрої населення. Результати дослідження підтверджують, що більшість респондентів (близько 59%) розглядали відносини з росією як одне з пріоритетних питань. Важливими також були такі питання, як статус російської мови та присутність Чорноморського флоту росії в Севастополі, що викликало суттєві політичні дебати ще задовго до анексії.

У дослідженні також було відображено низький рівень підтримки української державності та проукраїнських партій серед населення. Переважна більшість респондентів не сприймала українську мову як основну мову півострова і висловлювала підтримку надання російській мові офіційного

статусу. Зокрема, дослідження виявило, що лише невелика частина населення виступала за розширення впливу української культури і мови в Криму.

Один з ключових результатів дослідження стосується питань політичної автономії Криму. За даними опитування, 49% респондентів підтримували статус автономії Криму в складі України, але водночас 53% висловлювали готовність підтримати приєднання Криму до росії [53]. Це свідчить про наявність глибоких проросійських настроїв, які домінували в політичному середовищі півострова ще до початку активної фази анексії. Також варто зазначити, що меншість підтримувала ідею федералізації України або навіть надання Криму статусу незалежної держави, що свідчить про складність та фрагментованість політичних уподобань населення.

Дослідження також підкреслює низький рівень довіри до української влади та незадоволення її політикою щодо Криму. Значна частина населення вважала дії української влади недостатніми, особливо у сфері економіки, соціального забезпечення та вирішення міжетнічних проблем. Примітно, що лише невелика частина респондентів вважала українську владу здатною ефективно вирішувати проблеми Криму, що також пояснює слабкий вплив проукраїнських політичних сил на півострові. Наприклад, лише 14% опитаних позитивно оцінювали рівень участі України в розв'язанні проблем кримських татар, що вказує на незадоволення цими питаннями серед респондентів [53].

Водночас українське законодавство, хоча формально визнавалося на півострові, не мало значного впливу на суспільну думку. Питання, пов'язані з мовною політикою та правами етнічних груп, викликали найбільше розбіжностей між різними сегментами населення. Наприклад, респонденти вказували на важливість збереження прав російськомовних громадян, а також висловлювали підтримку статусу російської мови як основної на півострові. Ці дані відображають загальну ситуацію невдоволення українською мовною політикою та сприяли подальшій поляризації суспільства.

Рефат Чубаров, голова Меджлісу кримськотатарського народу, неодноразово висловлювався щодо передумов анексії Криму росією. Він

наголошував, що Росія готувалася до захоплення півострова задовго до 2014 року, використовуючи різні політичні та військові стратегії. Р. Чубаров підкреслював, що анексія стала можливою через слабкість української держави на той момент та активну пропагандистську діяльність росії, спрямовану на дестабілізацію ситуації в Криму [68].

Ще одним важливим аспектом дослідження є геополітичні уподобання кримчан. Згідно з результатами, більшість респондентів підтримували вступ до Митного союзу з росією, Білоруссю та Казахстаном, тоді як підтримка євроінтеграції залишалася на низькому рівні. Ця тенденція підтверджує загальну проросійську орієнтацію регіону, де населення традиційно відчувало сильні культурні та економічні зв'язки з росією. У той же час, лише 14% респондентів висловили теплі почуття щодо Європейського Союзу, що вказує на низький рівень підтримки євроінтеграційних ідей серед населення Криму [61].

Зокрема, одним з ключових показників геополітичних настроїв стало питання щодо того, яку міжнародну економічну організацію має обрати Україна. Більшість населення Криму підтримала б вступ до Митного союзу з росією, Білоруссю та Казахстаном (68%), тоді як лише 17% респондентів висловили підтримку ідеї вступу до Європейського Союзу. Це підкреслює суттєві розбіжності в геополітичних поглядах кримчан порівняно з населенням інших регіонів України, де євроінтеграція мала значно більшу підтримку.

Окремим питанням у дослідженні було ставлення до кримських татар, яке також вплинуло на соціально-політичну ситуацію в регіоні. Переважна частина респондентів вказала, що міжетнічна напруга між кримськими татарами і не-татарським населенням зростала, і лише невелика частина респондентів вважала, що ситуація покращується. Це підтверджує, що міжетнічні відносини залишалися джерелом нестабільності в регіоні і посилювали соціальні протиріччя.

Дослідження також висвітлює питання щодо розподілу земельних ресурсів для кримських татар, що пов'язано з історичною депортацією цього народу в радянські часи. Близько 59% респондентів погодилися з тим, що кримські татари

мають право на компенсацію через надання їм земельних ділянок. Це вказує на певну підтримку щодо вирішення цього історичного питання, але водночас підтверджує наявність соціальної напруги щодо земельної політики та прав власності.

Дослідження громадської думки, проведене IRI, надає ґрунтовну картину соціально-політичної ситуації в Криму перед анексією росією. Воно чітко демонструє, що більшість населення півострова мала проросійські настрої, підтримувала ідею федералізації України або навіть приєднання Криму до росії. Невдоволення українською владою, мовною політикою та економічними умовами сприяло тому, що населення Криму не сприймало українські політичні партії як дієву силу на півострові. Більшість респондентів також вважала, що Україна не достатньо вирішує проблеми Криму, що сприяло подальшому зміцненню проросійських позицій серед населення. Це дослідження є важливим джерелом для розуміння передумов анексії.

Серед внутрішньополітичних чинників, що призвели до втрати контролю України над Кримом у 2014 році, основним елементом кризи стало швидке захоплення влади проросійськими силами на чолі з С. Аксьоновим. Вибори Аксьонова на посаду керівника регіону відбулися за умов, коли озброєні люди взяли під контроль будівлю парламенту Криму, а голосування супроводжувалося значними порушеннями та фальсифікаціями [67].

Важливим аспектом стала відсутність легітимності процесу, оскільки значна кількість депутатів не брала участь у голосуванні, а деякі їхні голоси були зараховані без їхньої присутності. Це свідчило про маніпуляції з боку проросійських політичних груп, які намагалися якомога швидше закріпити контроль над регіоном. Крім того, місцеві політики, що раніше підтримували автономію в складі України, перейшли на бік проросійських сил, щоб уникнути можливих розслідувань або кримінальних переслідувань новою владою в Києві.

Ключовим фактором політичної кризи стала зміна владних еліт у Криму, коли партія В. Януковича (Партія регіонів) після його втечі втратила легітимність. Ті ж самі еліти, які мали проросійські погляди, фактично

забезпечили швидке встановлення нової проросійської влади на півострові. Водночас, дії озброєних загонів, що захопили будівлю парламенту, і відсутність міжнародних спостерігачів призвели до того, що будь-які спроби запобігти анексії були фактично заблоковані.

Додатковим фактором внутрішньої політичної кризи стало те, що новопризначений уряд у Києві після Революції Гідності не зміг швидко і ефективно відповісти на події в Криму. Місцеві еліти скористалися цим політичним вакуумом, швидко змінивши орієнтири та підтримавши референдум [26] про приєднання Криму до росії. Проросійські сили мали на меті використати будь-яку можливість для зміцнення контролю над регіоном і мінімізації втрат у випадку зміни політичної ситуації. Крім того, значну роль у втраті контролю над Кримом відіграли проросійські групи, що зуміли організувати масову мобілізацію населення через політичні структури, такі як «Російська єдність». Учасники цих груп були активними прихильниками анексії і мали тісні зв'язки з російськими чиновниками, це свідчить про те, що роль Москви в організації та проведенні цих дій була суттєвою, хоча публічно вона відкидала свою причетність.

Р. Менон і Ю. Румер звертають увагу на внутрішню нестабільність України як на один із факторів, що зробили можливим анексію. Відсутність єдності серед політичних еліт, корупція, низький рівень довіри до влади та невдоволення населення економічною ситуацією сприяли слабкості української держави на момент кризових подій у Криму, саме ці фактори дозволили росії реалізувати свої плани швидко і практично без опору з боку українських сил [63, с.70].

Отже, внутрішньополітичні чинники, такі як слабкість української влади після революції, тиск з боку проросійських груп, а також маніпуляції та залякування політичних діячів у Криму, сприяли швидкій втраті контролю над півостровом.

3.2. Аналіз впливу міжнародної спільноти, зовнішніх факторів на політичну ситуацію в АРК у контексті зовнішньополітичного курсу України та РФ.

Аналіз впливу міжнародної спільноти та зовнішніх факторів на політичну ситуацію в Автономній Республіці Крим (АРК) є важливим для розуміння контексту анексії Криму та зміни геополітичного курсу регіону. Зовнішньополітичний курс України та росії значною мірою формував умови, що призвели до кризи 2014 року, коли росія анексувала Крим, незважаючи на міжнародне засудження.

Починаючи з моменту здобуття незалежності Україною в 1991 році, міжнародна спільнота активно підтримувала її суверенітет і територіальну цілісність. Це підтримувалося через дипломатичні, економічні та політичні механізми. Зокрема, міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ та Європейський Союз, активно брали участь у сприянні стабільності в регіоні.

У 2014 році, після початку анексії Криму росією, західні країни та міжнародні організації ввели санкції проти росії. Європейський Союз, США та інші держави засудили дії росії як порушення міжнародного права, особливо принципів територіальної цілісності, закріплених у таких міжнародних угодах, як Будапештський меморандум 1994 року [3]. Введені санкції мали на меті ізолювати росію на міжнародній арені та спричинити економічний тиск, щоб зупинити подальші агресивні дії [47]. Проте, незважаючи на дипломатичний та економічний тиск, анексія Криму продовжує залишатися предметом міжнародних суперечок. Міжнародні санкції виявилися ефективними лише частково, оскільки росія зуміла мінімізувати негативні наслідки завдяки тісним зв'язкам з іншими країнами, такими як Китай та деякі держави СНД.

Ключовим зовнішнім фактором, який вплинув на політичну ситуацію в Криму, став вплив росії. З моменту здобуття незалежності Україною, росія намагалася зберегти контроль над своїм «ближнім зарубіжжям» через політичний, економічний та культурний вплив. Крим, як регіон із переважно

російськомовним населенням та історичними зв'язками з росією, завжди був важливим об'єктом уваги Москви.

Крім того, стратегічне значення Криму через присутність Чорноморського флоту росії у Севастополі також відіграло важливу роль у зовнішньополітичних інтересах Москви, росія використовувала цей фактор як привід для зміцнення свого військового впливу на півострові, що згодом полегшило анексію.

Зовнішньополітичний курс України в період до анексії був неоднозначним. Україна балансувала між євроінтеграційними прагненнями та необхідністю підтримувати стабільні відносини з росією. Проте, після 2013 року, коли розпочалися Євромайдан і Революція Гідності, українське керівництво виразно почало рухатися у напрямку європейської інтеграції. Це викликало обурення з боку росії, яка розглядала Україну як частину своєї сфери впливу і сприймала євроінтеграційний курс як загрозу для свого домінування в регіоні. росія також активно використовувала питання федералізації України для дестабілізації ситуації в країні. Проросійські політичні сили в Україні та Криму підтримували ідею надання більшої автономії регіонам, що мало на меті ослаблення центральної української влади.

Аналіз впливу міжнародної спільноти та зовнішніх факторів на політичну ситуацію в Криму показує, що міжнародне засудження дій росії та введення санкцій виявилися важливими, але недостатніми для запобігання анексії. Зовнішньополітичні фактори, такі як вплив росії через медіа, економічні зв'язки та військову присутність, значно сприяли погіршенню політичної стабільності в Криму. Водночас, зовнішньополітичний курс України на євроінтеграцію став одним з каталізаторів російських дій в регіоні.

Серед зовнішніх факторів, що впливають на політичну ситуацію в Криму особливе місце має його геополітичне розташування а також його роль у світовій і регіональній політиці. Одним із ключових аспектів є географічне розташування Криму як прикордонного регіону, що виступає важливим стратегічним пунктом між Сходом і Заходом. Крим, з його унікальним положенням на перетині торговельних, культурних та геополітичних шляхів, завжди був у центрі уваги

великих держав і міжнародних інституцій. А Чорне море як стратегічний водний простір об'єднує інтереси таких держав, як росія, Україна, Туреччина та країн Європейського Союзу. Чорне море має не лише економічне значення, а й стратегічно важливе для контролю військових шляхів та розміщення військових баз. Таким чином, геополітичні інтереси великих держав навколо Криму визначають як регіональні, так і глобальні процеси [2].

Серйозний вплив на Крим здійснювали й міжнародні політичні інституції. З кінця XX століття увага міжнародної спільноти до Криму зростала в контексті міжнародної безпеки, зокрема через його стратегічне значення для НАТО та інших організацій. Відзначимо важливу роль Організації Об'єднаних Націй та ОБСЄ у врегулюванні конфліктів у регіоні, що підкреслює складну гру інтересів між глобальними і регіональними гравцями.

Безперечно мали місце й економічні фактори зовнішнього впливу, зокрема, економічні зв'язки Криму з росією, Туреччиною та Європейським Союзом. Економічна залежність Криму від зовнішніх джерел енергії, торгівлі та туризму робить регіон вразливим до впливу зовнішніх економічних санкцій та інвестиційних потоків, що, в свою чергу, впливає на політичну ситуацію.

У контексті зовнішньополітичного курсу України та росії, розглядаємо Крим як ареал перетину геополітичних інтересів цих двох держав. Україна після здобуття незалежності намагалася інтегрувати Крим у загальноукраїнський політичний простір, однак сильний вплив росії, зокрема через культурні та економічні зв'язки, створював додаткові труднощі. Однак, незважаючи на намагання України розвивати європейський курс, Крим залишався стратегічно важливим для росії через свою військову присутність та вплив на російськомовне населення [2, с.196].

Особливої уваги заслуговує аналіз процесу легітимізації анексії рф. Вона була проведена після військової інтервенції шляхом проведення референдуму, який не визнається легітимним міжнародною спільнотою [86]. Один з ключових аспектів легітимізації, який використовувала росія, полягав у аргументації про захист прав російськомовного населення Криму та право на самовизначення.

Проте ці аргументи суперечать принципам територіальної цілісності, закріпленим у Статуті ООН, та іншим міжнародно-правовим нормам. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію [8], яка підтвердила територіальну цілісність України, включаючи Крим, і закликала держави не визнавати зміну статусу Криму на підставі результатів референдуму.

Спроби росії легітимізувати анексію Криму базувалися на маніпулятивному використанні принципу самовизначення, проте міжнародна спільнота переважно не визнала ці аргументи, що підтверджується відповідними резолюціями ООН та реакцією провідних міжнародних організацій.

Цей період інтеграції супроводжувався численними викликами та складнощами, зокрема, стосовно адаптації місцевого законодавства, соціальних гарантій, економічної системи та освіти до стандартів, які існують в російській федерації. В цьому контексті, особлива увага була приділена «гармонізації» законодавства, що включало прийняття нових законів, зміну існуючих норм та процедур з метою відповідності російським законам.

Амандина Катала, аналізуючи територіальні претензії та нормативні питання, що виникають в контексті сепаратизму та анексії через призму міжнародного права та політичної теорії, розглядає випадок Криму як приклад неправомірної анексії та правомірного сепаратизму одночасно [45] Основна його теза полягає в тому, що росія намагалася легітимізувати анексію, використовуючи аргументи щодо права на самовизначення кримського населення. Це включало проведення референдуму, який, за твердженнями росії, виражав волю народу Криму на приєднання до росії. Проте, міжнародне співтовариство здебільшого не визнало цей референдум легітимним через його проведення під військовим тиском та відсутність міжнародного спостереження.

А. Катала підкреслює, що теорії самовизначення, які використовують для обґрунтування сепаратизму, не можуть повністю виправдати анексію, оскільки міжнародне право чітко визначає територіальну цілісність держав як основний принцип. Автор стверджує, навіть якщо розглядати право на самовизначення як нормативно значуще, воно не може легітимізувати дії, що порушують

територіальну цілісність іншої держави без належного міжнародного визнання та процедур.

Зміни до воєнної доктрини України [4], спрямовані на поступову інтеграцію країни до євроатлантичної спільноти та співпрацю з НАТО, мали значний вплив на події, що відбулися після анексії Криму росією у 2014 році. Ці зміни були частиною більшого процесу зближення України із Заходом, що викликало незадоволення з боку росії. Євроатлантичні та євроінтеграційні наміри України могли спонукати росію до вжиття агресивних дій, включаючи анексію Криму, як відповідь на сприйняту загрозу своєму впливу в регіоні та потенційне розширення НАТО до своїх кордонів. Водночас, прагнення України до інтеграції з НАТО не було підкріплено конкретними гарантіями безпеки від Заходу, що могло виглядати як слабкість та надати росії можливості для дій щодо Криму без значного ризику швидкої міжнародної відповіді. Події, що відбулися після анексії Криму та початку конфлікту на сході України, сприяли зміцненню української ідентичності та проєвропейських настроїв серед населення. Це, у свою чергу, стимулювало Україну до подальшого поглиблення співпраці з НАТО та Європейським Союзом для отримання додаткових гарантій безпеки. Анексія Криму та підтримка сепаратистських рухів на Сході України також призвели до значної міжнародної ізоляції росії, включаючи застосування економічних санкцій з боку Заходу.

Є. П. Юрійчук доходить висновку: ««Референдум» в Автономній республіці Крим 16 березня 2014 р. був використаний виконавчою владою півострова та керівництвом російської федерації в якості найефективнішої легітимаційної технології задля затвердження рішення відокремлення цієї території як вираження волі народу. Зовнішньополітичній легітимації рішень «референдуму» в Криму та Севастополі притаманні наступні особливості: невизнання світовою спільнотою: найвпливовішими державами та міжнародними міжурядовими організаціями (ООН, РЄ, ЄС, ОБСЄ) внаслідок недотримання міжнародних стандартів Верховною Радою Автономної Республіки Крим в Україні при прийнятті рішення про призначення та організацію референдуму щодо того, щоб

стати суб'єктом російської федерації або відновити Конституцію Криму 1992 р., конституційним принципам загалом, Конституціям України та АРК, проведення «референдуму» без дотримання демократичних стандартів, за бойкоту участі кримських татар, під зовнішньополітичним тиском в умовах присутності збройних формувань іноземної держави; визнання обмеженою кількістю держав (Вірменія, Венесуела, Казахстан, росія, Північна Корея, Сирія) та міжнародних міжурядових організацій (СНД); відсутність офіційного спостереження за ходом «референдуму» від західних держав та міжнародних організацій при наявності запрошення із-за їх відмови; відсутність офіційного спостереження від МПА СНД внаслідок відсутності формальних підстав із-за виходу України з СНД; негативна оцінка більшості світових міжнародних неурядових громадських організацій, незалежних ЗМІ, серед яких зустрічаються і російські. Отож, «референдум» не досягнув своєї основної мети – надання зовнішньополітичної легітимності прийнятим рішенням щодо входження Криму та Севастополя до рф» [38].

Вище було зазначено, що міжнародна спільнота, включно з ООН та ОБСЄ, прагнули забезпечити стабільність у регіоні [42]. Однак, їхня роль була обмеженою через відсутність прямих механізмів втручання у внутрішні справи України та росії [63, с.28]. Західні країни та міжнародні організації підтримували територіальну цілісність України, але не мали змоги чинити достатній тиск на росію для припинення втручання в справи Криму. Це проявилось в невдалій спробі посередництва ОБСЄ у вирішенні конфлікту щодо Чорноморського флоту, який став джерелом постійної напруженості між Києвом і Москвою.

Важливу роль західних країн та їх вплив на ситуацію в Україні, що створило передумови для втручання росії підкреслюють Р. Менон і Ю. Румер, які констатують, що постійні зусилля України щодо інтеграції з Європейським Союзом та НАТО викликали стурбованість у росії, яка бачила в цьому загрозу своїм геополітичним інтересам [64, с.92]. Сприймаючи розширення впливу Заходу як загрозу своїм кордонам та сфері впливу, росія вирішила діяти агресивно, використовуючи Крим як стратегічний об'єкт для зміцнення свого

військово-політичного контролю над Чорноморським регіоном. Цей аспект праці пояснює, як міжнародні відносини та зовнішньополітичні амбіції росії стали однією з ключових політичних передумов анексії.

Отже, праця Р. Менона і Ю. Румера розкриває складну систему політико-соціальних чинників, що сприяли анексії Криму. Вона включає як внутрішні проблеми України, так і зовнішні чинники, пов'язані зі стратегіями росії та реакцією Заходу на зміни в пострадянському просторі. Завдяки цьому дослідженню стає зрозуміло, що анексія Криму була не лише результатом безпосереднього військового втручання, але й наслідком тривалих соціальних і політичних процесів, що накопичувалися в регіоні протягом десятиліть після завершення «холодної війни».

Зовнішньополітичний курс росії щодо Криму полягав у збереженні максимального контролю над півостровом, зокрема через військову присутність. росія використовувала різні механізми для збереження свого впливу, включно з економічними зв'язками, підтримкою проросійських сил і інформаційними кампаніями. Використання «м'якої сили» було одним із ключових інструментів впливу росії на регіон: російська культура, мова, медіа та економічні зв'язки зберігали значний вплив у Криму, попри незалежність України.

Ще на початку 1990-х років росія активно використовувала питання Чорноморського флоту для створення напруги між двома державами. Внутрішньополітична нестабільність в Україні та зміни у зовнішньополітичному курсі після революцій і зміни керівництва також впливали на політичну ситуацію в Криму. Наприклад, після «Помаранчевої революції» у 2004-2005 роках, що привела до влади проєвропейських лідерів, росія активізувала свої дії в Криму, використовуючи економічні, політичні та культурні зв'язки для посилення своєї присутності.

На додаток до внутрішніх чинників, зовнішні фактори, такі як геополітичні інтереси інших держав, також впливали на політичну ситуацію в Криму. Західні країни, зокрема США та Європейський Союз, після розпаду СРСР виявили інтерес до інтеграції України до євроатлантичної структури, що також відбилося

на політичній ситуації в регіоні. Проте міжнародні зусилля зі стабілізації ситуації в Криму часто стикалися з обмеженнями. Зокрема, міжнародна спільнота часто підтримувала дипломатичні методи врегулювання конфліктів, однак вони не завжди були ефективними через різні інтереси та вплив росії.

Міжнародні санкції та економічний тиск, хоча й були введені після анексії Криму в 2014 році, не змогли суттєво змінити політичний курс росії або повернути Крим під контроль України. Дослідження вказує на те, що міжнародні актори не мали достатньої стратегії для попередження анексії через відсутність рішучих дій та обмеженість політичних і економічних важелів впливу на росію.

Зовнішньополітичний курс України, який коливався між прагненням до європейської інтеграції та спробами підтримувати стабільні відносини з росією, також став важливим фактором у розвитку подій у Криму. Після 1991 року Україна зіткнулася з викликами, пов'язаними зі збереженням територіальної цілісності та контролем над стратегічно важливими регіонами. Політичні еліти України намагалися збалансувати свої зовнішньополітичні пріоритети, але постійний тиск з боку росії щодо Чорноморського флоту та статусу Криму створював постійну загрозу для стабільності країни.

Зокрема, у 1990-х і 2000-х роках Україна підписала низку угод із росією, що стосувалися розподілу флоту та використання військових баз у Криму. Проте ці угоди часто піддавалися критиці з боку націоналістично налаштованих політиків в Україні, які вбачали в них загрозу для незалежності країни та її територіальної цілісності. Як наслідок, ці розбіжності щодо Криму постійно впливали на внутрішньополітичну ситуацію в Україні та ставали джерелом політичної напруги [74, с.314].

Міжнародна спільнота і зовнішні фактори відігравали важливу роль у політичній ситуації в Криму в контексті зовнішньої політики України та росії. Міжнародні організації, такі як ООН і ОБСЄ, намагалися зберегти стабільність у регіоні, але їхні зусилля були обмеженими через складність і геополітичні інтереси росії в Криму. У свою чергу росія використала питання Чорноморського

флоту та статусу Криму як важіль тиску на Україну і засіб збереження свого впливу на півострові.

Зовнішньополітичні курси України та росії залишалися центральними факторами розвитку подій у Криму. Балансування між європейськими прагненнями України та необхідністю зберігати стабільні відносини з росією спричинили періодичну політичну напругу в регіоні, що врешті-решт призвело до анексії Криму у 2014 році. Міжнародні спроби врегулювати конфлікт не мали достатньої сили, щоб вплинути на результати, що стало одним із прикладів обмеженості міжнародного права та інститутів у сучасних геополітичних кризах.

Отже, у контексті аналізу впливу зовнішніх факторів і міжнародної спільноти на політичну ситуацію в Криму, констатуємо, що хоча міжнародні актори і прагнули зберегти стабільність у регіоні, роль росії в регіоні, а також геополітичні інтереси Заходу і міжнародних організацій, мали значний вплив на політичну ситуацію в Криму в контексті зовнішньої політики України та росії.

Анексія Криму російською федерацією у 2014 році відбулася на тлі міжнародної реакції на попередні військові дії росії в інших пострадянських конфліктах, таких як Південна Осетія в 2008 році та Придністров'я на початку 1990-х років. У цих конфліктах Росія застосувала стратегії, які згодом стали вирішальними і для Криму, створивши певний шаблон для військових операцій і маніпуляцій із внутрішніми конфліктами у сусідніх країнах [71].

Важливим етапом формування міжнародної реакції на російську агресію стало вторгнення росії в Грузію у 2008 році під приводом «захисту» російськомовного населення в Південній Осетії. росія швидко використала цей конфлікт для своїх геополітичних цілей, визнавши незалежність Південної Осетії і встановивши контроль над частинами території Грузії [85, с.209]. Міжнародна спільнота, включно з США, ЄС і НАТО, засудила дії росії, проте не змогла зупинити ескалацію конфлікту. Запроваджені санкції були обмеженими і не вплинули на російську політику в регіоні. Цей досвід став ключовим для Криму, оскільки показав слабкість міжнародного реагування на агресивні дії Москви та

створив прецедент для подальших військових втручань у внутрішні справи інших пострадянських держав.

Ще раніше, у випадку з Придністров'ям, росія також використала збройний конфлікт для збереження свого впливу на Молдову [58, с 201]. Підтримка проросійських сепаратистів і створення напіввизнаного Придністров'я стало своєрідною моделлю для подальшої стратегії росії у Криму та Донбасі. Як і у випадку з Південною Осетією, міжнародна спільнота засудила дії Москви, але не змогла вплинути на ситуацію через обмежені дипломатичні та економічні важелі.

На тлі цих попередніх конфліктів, реакція міжнародної спільноти на анексію Криму також виявилася досить стриманою [48, с.167]. Росія, діючи за тим же сценарієм, що і в Південній Осетії та Придністров'ї, ввела війська в Крим під приводом захисту російськомовного населення та підтримки «самовизначення» місцевих громад. Це дало підстави для організації референдуму про приєднання до росії, який не був визнаний міжнародною спільнотою як легітимний. Проте, на момент анексії міжнародна реакція була вже частково зумовлена попередніми подіями. Західні країни, включно зі США та ЄС, ввели санкції проти росії, проте не змогли запобігти анексії або змусити Москву повернути Крим.

Інтервенції росії у Південній Осетії та Придністров'ї показали слабкість міжнародної спільноти у протидії подібним сценаріям. Західні санкції та дипломатичні зусилля не змогли змінити ситуацію, що спонукало росію використовувати ці досвіди як успішні моделі для подальших дій. Зокрема, санкції, введені після війни в Грузії, були недостатніми, щоб змусити Москву переглянути свою політику. У випадку з Кримом росія також була готова до економічних санкцій, враховуючи те, що міжнародна реакція після грузинського конфлікту не призвела до суттєвих наслідків для росії.

Окрім того, міжнародна спільнота мала значні обмеження щодо застосування силових методів у відповідь на анексію. НАТО та ЄС діяли в межах дипломатичних каналів, що було недостатньо для запобігання подальшій

ескалації конфлікту [57, с.102]. І хоча міжнародне право засудило анексію як незаконну, дипломатичні механізми не змогли зупинити Москву від реалізації своїх геополітичних цілей.

Анексія Криму росією в 2014 році значною мірою була впливом попередніх дій Москви у пострадянських конфліктах, таких як війни в Південній Осетії та Придністров'ї. Ці конфлікти показали, що росія готова використовувати військові методи для захисту своїх стратегічних інтересів, і що міжнародна спільнота часто не має достатніх механізмів для протидії таким діям. Незважаючи на введення санкцій та дипломатичний тиск після анексії Криму, реакція міжнародної спільноти знову виявилася недостатньо ефективною, що дозволило росії досягти своїх цілей. У цьому контексті важливо розуміти, що анексія Криму була частиною більш широкої геополітичної стратегії росії, яка використовувала попередній досвід для зміцнення своїх позицій на пострадянському просторі.

ВИСНОВКИ

Наукове вивчення проблеми анексії Криму сьогодні охоплює широкий спектр міждисциплінарних підходів, об'єднуючи історичні, соціальні, правові та геополітичні аспекти.

Одним з ключових напрямів у сучасному вивченні проблеми є правові аспекти анексії Криму. Порушення росією міжнародних угод, зокрема Будапештського меморандуму, який гарантував безпеку України в обмін на відмову від ядерної зброї спричиняє необхідність визначення механізмів захисту державної цілісності та суверенітету в умовах гібридної війни. Вивчення цього аспекту показує, що анексія стала прецедентом для перегляду міжнародного правопорядку, оскільки викликала потребу в нових підходах до захисту суверенітету слабших держав перед загрозою втручання з боку сильніших сусідів.

Інший значущий аспект – це вивчення політичних чинників, які сприяли анексії. Це зокрема вплив політичної нестабільності в Україні, що стала результатом протестів Євромайдану та змін у владі, які викликали сильне розділення у суспільстві. Політичний вакуум, який утворився в результаті втечі президента В. Януковича, а також на втрата контролю над деякими регіонами, зокрема Кримом, створили сприятливі умови для російського втручання. Анексія стала можливою також завдяки відсутності ефективного уряду та загальної політичної нестабільності в Україні, що позбавило центральну владу можливості швидко реагувати на загрозу.

Демографічний склад населення Криму, де переважала російськомовна більшість, зумовив особливі політичні симпатії та етнічну ідентифікацію, які росія активно використовувала у своїй політиці. Історичні наративи, які існували серед російськомовного населення Криму, стали потужним інструментом для російської пропаганди, що створило середовище, сприятливе для сепаратистських настроїв, а етнічний склад та історична пам'ять

використовувалися для виправдання територіальних претензій та дестабілізації внутрішньої ситуації.

Окремим напрямом дослідження є інформаційна війна, яка відіграла надважливу роль у підготовці громадської думки до анексії. Інформаційна стратегія росії в Криму створила своєрідний «інформаційний вакуум», де українські та міжнародні засоби комунікації мали обмежений доступ, що дозволило росії контролювати наративи та поширювати потрібну інформацію без опору з боку альтернативних джерел. Цей аспект дослідження є надзвичайно актуальним, оскільки він показує, як інформаційна маніпуляція може бути використана для підтримки політичних і військових цілей у міжнародних конфліктах.

Оскільки росія обґрунтовувала свої дії проведенням референдуму, що, на її думку, є реалізацією права на самовизначення, дослідження правового аспекту анексії показує, як може бути інтерпретована і використана концепція самовизначення для досягнення геополітичних цілей.

Геополітичні аспекти анексії Криму вивчалися через аналіз ролі росії у цьому процесі та реакцію на нього міжнародної спільноти. Констатуємо, що анексія Криму вплинула на політичні позиції НАТО, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій щодо безпеки на пострадянському в, оскільки вона поставила під загрозу безпеку всього Чорноморського регіону та вимагала нових підходів до захисту країн-союзників від потенційної агресії з боку росії. Таким чином анексія не тільки кардинально змінила геополітичну ситуацію, а й суттєво змінила баланс сил у Східній та Північній Європі.

Таким чином, сучасне наукове вивчення анексії Криму є багатоаспектним і враховує різноманітні чинники, що вплинули на розвиток цієї події. Історичний, соціально-демографічний, правовий, інформаційний та геополітичний аспекти взаємопов'язані, і їх комплексне вивчення дозволяє отримати повніше розуміння складності та багатовимірності проблеми.

Розв'язання проблеми політичної стабільності в Криму потребує багаторівневого підходу, що враховує економічні, соціокультурні, інформаційні

та безпекові аспекти. Основним методом забезпечення стабільності є розширення економічних можливостей для мешканців Криму шляхом інвестування у розвиток інфраструктури, створення умов для малого та середнього бізнесу, які орієнтовані на потреби регіону. Це створює економічні стимули, що сприяють збереженню політичної лояльності населення. Підтримка підприємництва, забезпечення робочих місць і доступ до кредитування на вигідних умовах може зменшити економічну залежність від зовнішніх факторів і сприяти економічній інтеграції Криму до української економіки.

Крім економічних заходів, важливим елементом є активна культурна та мовна інтеграція, яка полягає у створенні програм для популяризації української культурної спадщини та історії Криму. Такі програми мають зміцнювати культурну ідентичність та надавати місцевим жителям можливість ідентифікувати себе з українським простором. Це можуть бути культурні центри, що пропонують освітні програми, фестивалі української і кримськотатарської культури, книжкові виставки і конкурси, які будуть сприяти збереженню культурного багатства регіону.

Інформаційний вплив відіграє ключову роль у політичних процесах, тому протидія дезінформації та поширення правдивої інформації мають стати пріоритетом у стратегії. Створення місцевих медіа-платформ, орієнтованих на підтримку українських ідей та культурних цінностей, допоможе нівелювати вплив зовнішньої пропаганди. Такі медіа сприятимуть формуванню позитивного іміджу України та оперативному спростуванню ворожих наративів. Це також може включати залучення незалежних журналістів, створення спеціальних онлайн-ресурсів та організацію інформаційних кампаній, які поширюватимуть об'єктивну інформацію про політичні та соціально-економічні процеси у Криму.

Особлива увага має приділятися освітнім програмам, які забезпечать молодь Криму можливостями для здобуття освіти в інших регіонах України. Програми обміну, спеціальні стипендії та створення молодіжних центрів надаватимуть молодим людям інструменти для інтеграції в українське суспільство та посилення національної ідентичності. Це сприятиме зниженню

рівня впливу зовнішніх факторів, адже молодь отримає можливість здобути українське бачення суспільного життя та політичних процесів.

Зміцнення безпеки регіону є не менш важливим завданням для запобігання зовнішньому втручанню та попередження сепаратистських настроїв. Активізація правоохоронних заходів, постійний моніторинг соціальних настроїв та залучення місцевих громад до обговорення політичних і соціальних питань сприятимуть ранньому виявленню та усуненню загроз. Крім того, підтримка кримськотатарської спільноти, захист їхніх прав та забезпечення умов для культурного розвитку є критично важливими. Законодавчі ініціативи, спрямовані на захист прав кримських татар, забезпечення їхньої мовної, релігійної та культурної свободи сприятимуть їхній лояльності до України.

Організація регулярних соціологічних досліджень для моніторингу громадської думки дозволить більш точно оцінювати політичні настрої населення та виявляти потенційні зони ризику. Ці дані допоможуть державним органам адаптувати політику відповідно до потреб місцевих громад і знижувати напруженість. Інвестиції в цифрову інфраструктуру, зокрема розвиток інтернет-зв'язку, створять передумови для доступу до державних послуг онлайн та сприятимуть інтеграції Криму в український інформаційний простір.

Розвиток туризму та екологічних програм може стати основою для економічного розвитку Криму, створюючи робочі місця та підвищуючи рівень доходів місцевих громад. Підтримка зеленого туризму, збереження культурних пам'яток та охорона довкілля допоможуть популяризувати регіон як частину української культурної спадщини та сприятимуть економічному зростанню.

Ситуація навколо анексії Криму росією значно ускладнюється триваючою війною, яка впливає на можливість реінтеграції півострова у правове та суспільне поле України. У світлі цих обставин, навіть після завершення бойових дій, перед Україною постануть численні виклики, пов'язані з інтеграцією Криму після тривалої окупації, що потребуватиме комплексного підходу і значних ресурсів.

По-перше, війна призвела до руйнування інфраструктури та негативного впливу на економіку, що ускладнює відновлення нормальних умов для життя населення Криму. Після повернення контролю над територією необхідно буде інвестувати значні кошти та зусилля у відбудову об'єктів критичної інфраструктури: доріг, водопостачальних та енергетичних систем, а також медичних і освітніх установ, які могли зазнати деградації за час окупації. Це вимагатиме скоординованих дій на державному та міжнародному рівнях, включаючи залучення зовнішніх інвесторів та міжнародних фінансових організацій для забезпечення належного фінансування.

Крім того, питання правового регулювання також набуде особливої актуальності. Де-факто росія впровадила своє законодавство на окупованій території, що привело до правових колізій між українським і російським нормативним полями. Після відновлення українського контролю над Кримом необхідно буде розробити механізми юридичної адаптації населення та інтеграції кримських правових практик до української системи, враховуючи зміни, що відбулися за період окупації. Це включатиме як узгодження майнових прав, так і перегляд судової системи та нотаріальної служби, що дозволить забезпечити захист прав кримчан у контексті українського законодавства.

Важливим аспектом стане відновлення довіри серед місцевого населення, яке було піддано інтенсивному інформаційному впливу з боку російських медіа. Протягом років окупації росія активно використовувала пропаганду для формування негативного іміджу української держави, тому після війни потрібно буде реалізувати широкомасштабні інформаційні кампанії, спрямовані на відновлення об'єктивного сприйняття реальності. Такі заходи можуть включати створення місцевих медіа, які будуть забезпечувати кримчан достовірною інформацією про політику держави та перспективи розвитку регіону у складі України.

Значним викликом стане також соціальна інтеграція та реабілітація населення, яке перебувало в умовах інформаційної ізоляції та правового вакууму. Це особливо актуально для молоді, яка за роки окупації могла втратити

зв'язок із загальноукраїнською культурою та освітніми програмами. Для забезпечення успішної інтеграції молодих кримчан до українського суспільства потрібно буде реалізувати освітні програми, стипендіальні ініціативи, а також забезпечити можливості для їхньої професійної реалізації та соціальної адаптації. Особливої уваги вимагатимуть спеціальні програми для школярів і студентів, що дозволить повернути їх до загальнонаціональної освітньої системи та інтегрувати у суспільне життя України.

Проблеми, пов'язані з реінтеграцією кримськотатарського населення, також набудуть актуальності після закінчення війни. Кримські татари, які традиційно підтримували територіальну цілісність України, зазнавали репресій з боку російської влади, що негативно позначилося на їхніх правах та свободах. Після повернення контролю над Кримом Україна має забезпечити всі умови для соціального та культурного розвитку кримських татар, що включає як юридичний захист їхніх прав, так і підтримку культурних та релігійних установ, що дозволить зміцнити їхню національну ідентичність та лояльність до української держави.

У зв'язку з тривалим періодом окупації, ще одним викликом стане відновлення економічних зв'язків між Кримом і рештою України. За роки окупації економіка Криму орієнтувалася на росію, що призвело до значних змін у структуруванні ринку. Реінтеграція економіки Криму потребуватиме заходів для залучення місцевого бізнесу до загальноукраїнського ринку, що вимагатиме адаптації нормативної бази та створення сприятливих умов для підприємництва. Інвестування у туристичний сектор Криму, розвиток інфраструктури та стимулювання інвестицій сприятиме відновленню економічної стабільності регіону та його інтеграції в український економічний простір.

Завершуючи, слід відзначити важливість посилення законодавчого регулювання захисту територіальної цілісності. Удосконалення законів, спрямованих на захист територіальної єдності та контролю за діяльністю організацій, що мають зв'язки з іноземними державами, сприятиме підвищенню безпеки регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний центр «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Toolbox for Think Tanks: Handbook of Practical Tools. Київ: 2023. URL: https://dif.org.ua/files/Books/2023/PDF/toolbox_03_ukr.pdf (дата звернення: 01.11.2024).
2. Багров М. В. Регіональна геополітика стійкого розвитку: монографія. Київ: Либідь, 2002. 256 с.
3. Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року. *Офіційний вісник України*. Київ, 1994. № 50. С. 234–236.
4. Воєнна доктрина України. Затверджена Указом Президента України від 15 червня 2004 року № 648 (в редакції від 8 червня 2012 року № 390/2012) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text> (дата звернення: 07.04.2024).
5. Воєнна доктрина України. Затверджено Законом України від 2003 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/366136> (дата звернення: 07.04.2024).
6. Гакман Сергій. Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму у контексті міжнародного права. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: Зб. наук. праць. 2014. № 2. Чернівці: Чернівецький національний університет. С. 158-171.
7. Гакман Сергій. Російсько-український конфлікт щодо територіальної приналежності Криму: міжнародно-правові та геополітичні аспекти. *Зовнішні справи*. 2014. Ч. 1. 2014. № 9. С. 27-31; Ч. 2. 2014. № 10. С. 14-18.
8. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція «Територіальна цілісність України» A/RES/68/262 від 27 березня 2014 року. URL: https://digitallibrary.un.org/record/767883/files/A_RES_68_262-RU.pdf (дата звернення: 07.11.2024).
9. Голинський І. М. Виокремлення та обґрунтування основних складових суспільно-політичної обстановки. *Політичне життя*. 2020. № 1. С. 130-138.
10. Державний комітет статистики України. Всеукраїнський перепис населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua> (дата звернення: 24 червня 2024).
11. Дерев'янка С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні : монографія. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Вид-во “Місто НВ”, 2011. 847 с.
12. Жданов Ігор. Відбувається «соціалізація» громадської думки кримчан, питання мови, топоніміки тощо відходять на другий план. Центр Разумкова. АР Крим: люди, проблеми, перспективи (суспільно-політичні, міжнаціональні та міжконфесійні відносини в Автономній Республіці Крим). *Національна безпека і оборона*, № 10, 2008. URL: <http://www.razumkov.org.ua/magazine> (дата звернення: 03.11.2024).
13. Задорожній О.В. Російська анексія Криму. «Аналогія» з Косово? Міжнародно-правовий аналіз. *Українська асоціація міжнародного права*. 2014.

13 червня. URL: http://www.uail.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=76:&Itemid=155&lang=uk

14. Про медіа : Закон України № 3504-IX від 08.12.2023
15. Згуровський М. З., Панкратова Н. Д. Системний аналіз. Проблеми, методологія, програми. К. : Наукова думка, 2005. 743 с.
16. Конгрес США. Вплив антиросійських санкцій на економіку Росії. CRS Report, IF12092. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12092> (дата звернення: 29.05.2024).
17. Конституція Автономної Республіки Крим: прийнята Верховною Радою Автономної Республіки Крим 21 жовтня 1998 року. *Офіційний вісник України*. Київ: Парламентське видавництво, 1998. 36 с.
18. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24 червня 2024).
19. Кримська анексія: політологічний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Політологія*. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/14335/13491> (дата звернення: 01.11.2024).
20. Музей Революції Гідності. Революція гідності. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti> (дата звернення: 07.04.2024).
21. Най Дж. С. Soft Power: The Means to Success in World Politics. Нью-Йорк: PublicAffairs, 2004. 320 с.
22. Питання Воєнної доктрини України : Указ Президента України від 26.09.2015 № 702/2005 зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 555/2015 від 24.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702/2005#Text>. (дата звернення: 07.04.2024).
23. Політичний процес в Автономній Республіці Крим: особливості, суперечності, прорахунки (1991–2014 рр.). Аналітична доповідь. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 304 с.
24. Правовий статус Автономної Республіки Крим у складі України. URL: <https://pravoved.in.ua/section-law/164-kark.html> (дата звернення: 24 червня 2024).
25. Про Всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон УРСР від 3 липня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 33. Ст. 443.
26. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 44-45. ст.634. Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018}
27. Публичное признание президента в отправке российских войск в Крым [Відео]. *Meduza*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3w4LnR3bcQQ>. – Вільний. Дата публікації: 16.03.2015 (дата звернення: 07.04.2024).
28. Руденко А., Євчин Д., Дорогань А. Чому Росії вдалося захопити Крим URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-rosiji-vdalosia-zahopyty-krym/31106434.html> (дата звернення: 07.04.2024).

29. Свіженцев М. Міф про історично російський Крим: колоніальна історія *Euromaidan Press*. 2021. URL: <https://euromaidanpress.com/2021/01/20/the-myth-of-historically-russian-crimea-colonial-history/> (дата звернення: 07.04.2024).
30. Суслов М.Д. "Crimea Is Ours!" Russian popular geopolitics in the new media age. *Eurasian Geography and Economics*. 2015. Стр. 588-609. URL: <https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1038574> (дата звернення: 07.04.2024).
31. Тимченко А. А. Системний підхід до наукового дослідження (методико-технологічні аспекти). *Вісник Черкаського державного технологічного університету*. 2005. № 1. С. 191-197.
32. Ткачук Анатолій. Необхідно змінити як пріоритети державної політики стосовно криму, так і філософію відносин автономії і центру. Центр Разумкова. АР Крим: люди, проблеми, перспективи (суспільно-політичні, міжнаціональні та міжконфесійні відносини в Автономній Республіці Крим). *Національна безпека і оборона*. 2008. №10. URL: <http://www.razumkov.org.ua/magazine> (дата звернення: 03.11.2024).
33. Тищенко Юлія. Конфліктні аспекти політичної комунікації в АР Крим: міжетнічний контекст. Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова. Кримський соціум: лінії поділу та перспективи консолідації. *Національна безпека і оборона*. 2009. №5 (109). Київ: Центр Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/magazine> (дата звернення: 07.11.2024).
34. Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова. Проблеми Криму в контексті регіональної безпеки. *Національна безпека і оборона*. 2011. №4-5 (122-123). Київ: Центр Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/magazine> (дата звернення: 07.11.2024).
35. Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова. Проблеми Криму та стратегія їх подолання. *Національна безпека і оборона*. 2011. №10-11 (128-129). Київ: Центр Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/magazine> (дата звернення: 07.11.2024).
36. Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. *Національна безпека і оборона*. 2014. №5-6 (148-149). Київ: Центр Разумкова. URL: <http://www.razumkov.org.ua/magazine> (дата звернення: 07.11.2024).
37. Юрійчук Є.П. Електоральна та референдна легітимація влади на пострадянському просторі: зовнішньополітичні аспекти : монографія Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 480 с.
38. Юрійчук Є.П. Особливості зовнішньополітичної легітимації референдуму в Автономній республіці Крим 16 березня 2014 р. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2015. № 5.
39. Як Україна готувалася до війни з Росією? | Крим.Реалії [Відео]. Радіо Свобода. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fz-LY-iyITQ>. Дата публікації: 20 лют. 2021. (дата звернення: 07.04.2024).
40. Alexievich, Svetlana. *Second-Hand Time: The Last of the Soviets*. Fitzcarraldo Editions, 2016. 496 с.

41. Baker, George. *How Russia Weaponized Social Media in Crimea*. The Strategy Bridge, 2017. URL: <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/5/10/how-russia-weaponized-social-media-in-crimea> (дата звернення: 03.11.2024).
42. Belfer Center for Science and International Affairs. *Crimea and the Black Sea Fleet in Russian-Ukrainian Relations*. Harvard University, 2011. URL: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/disc_paper_95_11.pdf (дата звернення: 03.11.2024).
43. Bouwmeester, Albert Johan Hendrik. *'Krym Nash': An Analysis of Modern Russian Deception Warfare*. Утрехтський університет, 2020. 43 с.
44. Brzezinski, Z. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books, 1997. 223 p.
45. Catala A. Secession and Annexation: The Case of Crimea. *German Law Journal*. 2015. Vol. 16, No. 581. P. 581-607. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/secession-and-annexation-the-case-of-crimea/A328908B2133AB5230DF647820611044> (дата звернення: 01.06.2024).
46. Collier, Paul, and Anke Hoeffler. *Greed and Grievance in Civil War*. World Bank Policy Research Working Paper, 2000. 43 с.
47. Congressional Research Service. *Ukraine: Background, Conflict with Russia, and U.S. Policy*. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R45008.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
48. Eitel, Peter. *The Russian Annexation of Crimea 2014: Which Role for Surprise, Especially for Germany?* Кіль: Christian-Albrechts-Universität, 2021.
49. Encyclopaedia Britannica. *Crimea: History*. URL: <https://www.britannica.com/place/Crimea/History> (дата звернення: 01.11.2024).
50. Galeotti, Mark. *The Weaponisation of Everything: A Field Guide to the New Way of War*. Yale University Press, 2022. 40 с.
51. Giles, Keir. *Moscow Rules: What Drives Russia to Confront the West*. Chatham House Insights, 2019.
52. Harding, Luke. *Shadow State: Murder, Mayhem, and Russia's Remaking of the West*. Guardian Faber Publishing, 2020.
53. International Republican Institute (IRI). *Survey of Crimean Public Opinion, May 16-30, 2013*. URL: <https://www.iri.org/wp-content/uploads/legacy/iri.org/2013%20October%207%20Survey%20of%20Crimean%20Public%20Opinion,%20May%2016-30,%202013.pdf> (дата звернення: 01.11.2024).
54. Kaplan, M. A. *System and Process in International Politics*. New York: Wiley, 1957. 283 p.
55. Katchanovski I. *Crimea: People and Territory before and after Annexation* // E-International Relations. URL: <https://www.e-ir.info/2015/03/24/crimea-people-and-territory-before-and-after-annexation/> (дата звернення: 24.06.2024).
56. Kelly, Alan, Paul, Christopher. *Decoding Crimea: Pinpointing the Influence Strategies of Modern Information Warfare*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2020. URL:

<https://stratcomcoe.org/publications/decoding-crimea-pinpointing-the-influence-strategies-of-modern-information-warfare/64> (дата звернення: 03.11.2024).

57. Klem, Bart, and Georg Frerks. *Dealing with Diversity: An Introduction to Conflict Analysis*. Routledge, 2006.

58. Knott, Eleanor. *Kin-States and Kin Majorities from the Bottom-Up: Developing a Model of Nested Integration in Crimea & Moldova*. Лондонська школа економіки, 2015. 250 с.

59. Kofman M., Migacheva K., Nichiporuk B., Radin A., Tkacheva O., Oberholtzer J. Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine. RAND Corporation. 2017. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html (дата звернення: 01.06.2024).

60. Koskeniemi, M. *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing Company, 1989. 683 p.

61. Kulyk, Volodymyr. *Were Crimeans Really Pro-Russian Before the Annexation?* London School of Economics, 2023. URL: <https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/society/were-crimeans-really-pro-russian-before-annexation> (дата звернення: 03.11.2024).

62. Kuznetsova, Elizaveta. *Framing and Counter-framing in World Politics: The Case Study of Russian International Broadcasting, RT*. Лондон: City, University of London, 2018. 300 с.

63. Legvold, Robert. *Return to Cold War*. Polity, 2016. 160 с.

64. Menon, Rajan, and Eugene Rumer. *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*. MIT Press, 2015. 248 с.

65. Nabozhniak O., Tsekhanovska O., Castagna A., Khutkyy D., Melenchuk A. *Revealing Russian influence in Europe: Insights from Germany, France, Italy, and Ukraine*. Kyiv: Institute of Innovative Governance, 2023. URL: <https://instingov.org/wp-content/uploads/2024/01/Report-Revealing-russian-propaganda-IIG.pdf> (дата звернення: 07.04.2024).

66. Open Society Foundations. *Understanding Ukraine's Euromaidan Protests*. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/understanding-ukraines-euromaidan-protests> (дата звернення: 01.06.2024).

67. Reuters. *Insight: How the Separatists Delivered Crimea to Moscow*. URL: <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia-aksyonov-idINL6N0M93AH20140313/> (дата звернення: 01.11.2024).

68. RFI Україна. Рефат Чубаров: трансформація Кримської автономії — це запорука безпеки України. URL: <https://bit.ly/3soV93B> (дата звернення: 23.11.2024).

69. Rogers J., Lanoszka O. *Russia's rising military and communication power: From Chechnya to Crimea*. *Sage Journals*. 2021. Vol. 16, Issue 2. URL: <https://doi.org/10.1177/17506352211027084>. (дата звернення: 07.04.2024).

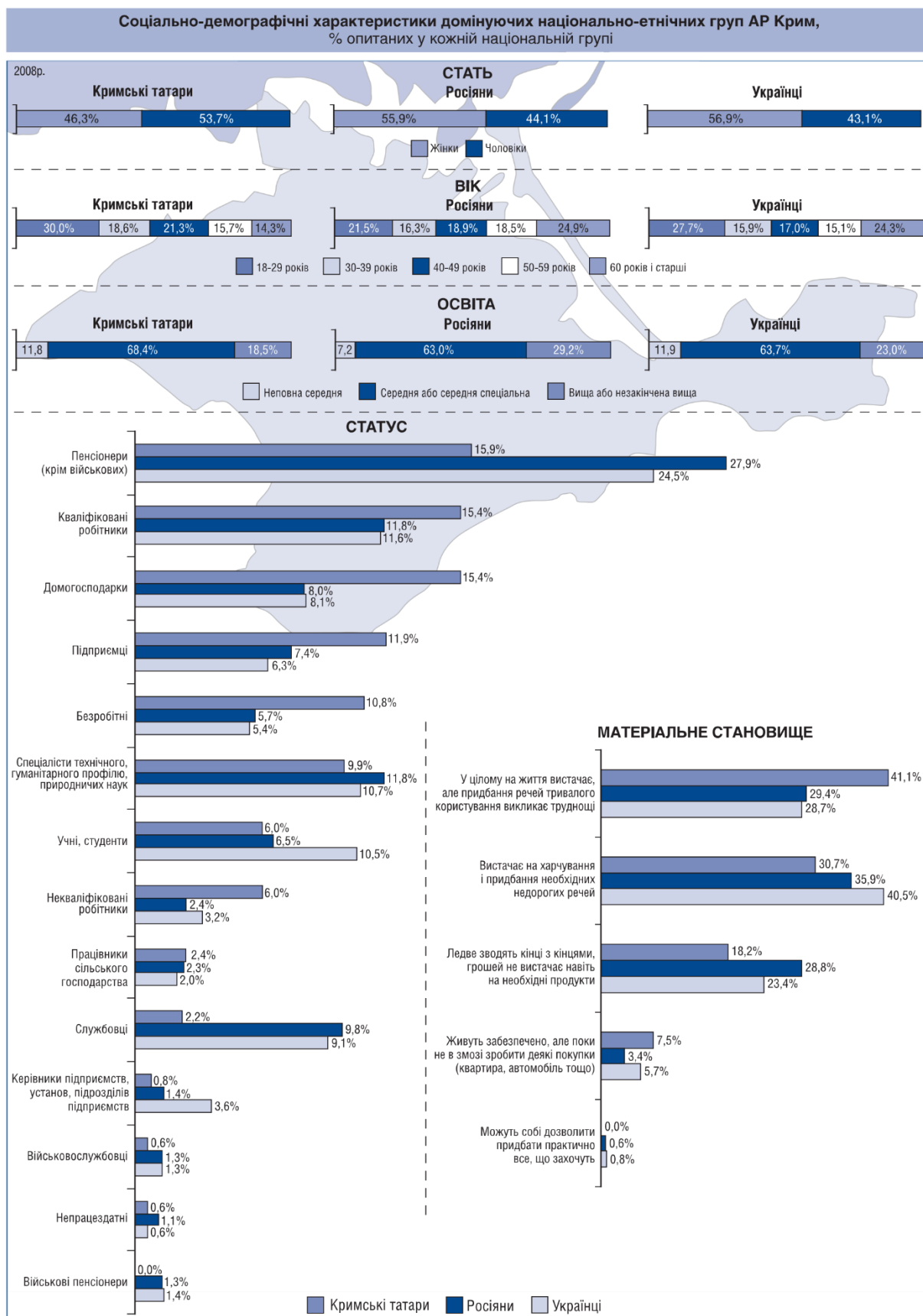
70. Sakwa, Richard. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. I.B. Tauris, 2015. 320 с.

71. Salushev S. Annexation of Crimea: Causes, Analysis and Global Implications. *Global Societies Journal*. 2014. Vol. 2. URL: <https://escholarship.org/uc/item/5vb3n9tc> (дата звернення: 01.06.2024).
72. Sheremet, M. J. Systemic Approach to Conflict Management in Crimea and Ukraine. In *The Role of Social and Behavioral Sciences in Conflict Management*. Oxford University Press. URL: <https://academic.oup.com/edited-volume/34379/chapter-abstract/291571109?redirectedFrom=fulltext> (дата звернення: 01.06.2024).
73. Snyder, Timothy. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. Tim Duggan Books, 2018. 368 с.
74. Stent, Angela. *Putin's World: Russia Against the West and With the Rest*. Twelve, 2019. 448 с.
75. Stoycheff E., Nisbet E.C. Priming the Costs of Conflict? Russian Public Opinion About the 2014 Crimean Conflict. *International Journal of Public Opinion Research*. 2017. Вип. 29, № 4, Зима. Стор. 657–675. URL: <https://doi.org/10.1093/ijpor/edw020> (дата звернення: 07.04.2024).
76. Straw, Andrew Dale. *Resisting Ethnic Cleansing: Crimean Tatars, Crimea, and the Soviet Union, 1941-1991*. Техаський університет в Остіні, 2017. 50 с.
77. Strycharz, Damian. *Rolling Changes in Russian Foreign Policy: Divergent Reactions to Upheavals in the Post-Soviet Space and National Role Conceptions*. Единбург: University of Edinburgh, 2020. 280 с.
78. Suslov M.D. "Crimea Is Ours!" Russian popular geopolitics in the new media age. *Eurasian Geography and Economics*. 2015. P. 588-609. URL: <https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1038574> (дата звернення: 07.04.2024).
79. Sviezhentsev, Ivan. *The Political Implications of Crimean Annexation: International Law and Russian Aggression*. Western University, 2023. URL: https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/etd/article/9496/&path_info=Dissertation+Manuscript+Sviezhentsev.pdf (дата звернення: 03.11.2024).
80. The Annexation of Crimea: Lessons for European Security. Robert Schuman Foundation. 2015. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0350-the-annexation-of-crimea-lessons-for-european-security> (дата звернення: 01.06.2024).
81. Tresson J. Social Justice in Open Access. PhilArchive. URL: <https://philarchive.org/archive/TRESJO> (дата звернення: 01.11.2024).
82. UCL School of Slavonic and East European Studies. Crimean Crisis 2014. URL: <https://www.ucl.ac.uk/ssees/research/research-guides/resources-crisis-ukraine/event/crimean-crisis-2014> (дата звернення: 01.06.2024).
83. USAGM. Ukraine Research Brief. URL: <https://www.usagm.gov/wp-content/media/2014/06/Ukraine-research-brief.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
84. USAID. *The Conflict in Crimea: An Analysis of Factors and Strategies*. USAID, 2014. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnaec705.pdf (дата звернення: 03.11.2024).
85. Van Herpen, Marcel H. *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*. Rowman & Littlefield, 2014. 378 с.

86. Vidmar J. The Annexation of Crimea and Balance of Power in International Law. *European Journal of International Law*. 2019. Vol. 30, No. 1. P. 303-334. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/30/1/303/5498082> (дата звернення: 01.06.2024).
87. Waltz, K. N. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley, 1979. 251 с.
88. Wilson, Andrew. *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. Yale University Press, 2014. 248 с.
89. Yuriychuk Y. Concept of “Sovereign Democracy”. *The Glossary of political Science. European Union Vishegrad Countries East Europe. Series: Acta Politologica Juventute / Scientific editor Artur Życki*. Kielce-Torun : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2015. P. 138-141.

ДОДАТКИ

Додаток А [34, с.13]



Додаток Б

Результати опитування населення Криму щодо мови [34, с.15]

